SCRIPTORES RERUM

GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM.

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

CHRONICON NOVALICIENSE.

HANNOVERAE,
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1846.

CHRONICON
NOVALICIENSE

EX RECENSIONE BETHMANNI.

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

HANNOVERAE,
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1846.

EX PRAEFATIONE BETHMANNI

in MON. GERM. SS. T. VII. p. 73 sqq.

Novaliciense monasterium, in valle Segusina sub ipsis Montis Cenisii radicibus a. 726. *sancto Petro constructum, a.* 906 *vel* 916. *a Sarracenis dirutum, circa a.* 1000. *restauratum sub abbatibus Bremetensibus, anno denique* 1602. *propriis abbatibus redditum, qui etiamnunc illud regunt, medio saeculo undecimo suum habuit chronographum. Is ex agro Vercellensi nobilibus ortus parentibus, sub Gezone abbate regulam S. Benedicti professus fuit in monasterio ut videtur Bremetensi. Post cum propinquo suo Bruningo Novalicium adiit tunc in ruinis iacens, ibique per triennium saltem habitavit; sed postea inde recessit. Scripsit primo vitam S. Eldradi; deinde chronicon Novaliciense, in Bremetensi monasterio, tempore diverso; nam secundus liber ante a.* 1027. *scriptus fuit, quintus longe post hunc annum inceptus, et attentius legenti saepissime apparebit, narrationem non aequo stilo decurrere, sed nunc abrumpi, nunc interrumpi, nunc resumi, uti fieri assolet, quum quis ad scribendum vario tempore accedit. Absolutis denique quinque libris, auctor per scribam iis subiicere fecit duo diplomata in superioribus omissa, una cum nota quadam historica quam alicubi invenerat. Postmodum in schedas con-*

iecit continuationem chronici ab anno fere 1014. *usque post a.* 1050, *cui vario ut videtur tempore ad supplendos libros priores quaedam subiunxit, prout sibi in notitiam veniebant in schedis consignans, temporum ordine plane neglecto. Haec omnia eodem quo schedis mandaverat ordine, inde in rotulum transscribi fecit; ipse postmodum hic illic correxit, signaque supplementis apposuit, quo quaeque loco forent inserenda. Hinc apparere videtur, opus non fuisse absolutum, sed appendicem et etiam librum quintum habendum esse quasi pro collectaneis, e quibus chronicon integrum curis secundis reficere fortasse proposuerat, quum mors eum avocaret.*

Fontes adhibuit narrationes populares, traditionem coaequalium, carmen de Walthario, Peregrinationem atque Actus eiusdem, diplomata, inscriptiones, Agobardi epitaphium Karoli Magni, notam chronologicam, carmen historicum fortasse Benzonis, historiam Romanam, Paulum Diaconum, Gregorii dialogos. Legit etiam vel citat saltem Terentium; sed metri antiqui ne sensum quidem habuisse videtur. Sermone utitur plane barbaro, sonitu aequali gaudens ex more illius saeculi, rarius tamen. Artem historicam frustra apud eum quaesieris; componit enim res, prouti in mensem inciderant. Ob errores multum notatur a Muratorio, iusto acerbius. Erravit quidem saepissime, sed nunquam sciens falsa dixit; mirucula tunc quivis vera credebat; narrationes vero populares tantum abest ut cum Muratorio vituperemus in nostro, ut in iis potius summum eius meritum videamus atque praestantissimum. Quae enim narrat historica, aut non magni momenti sunt aut aliunde etiam nota; fabellae autem populares suavissimae omnino deperditae forent, ni noster eas conservasset. Atque ut taceamus de reliquis: Waltharius locum ipsi assignavit in historia poesis nostrae heroicae; Karoli vero visio, pugna

cum Ebrardo, prandium, traditor viam monstrans, transcornati, pugna in Clusis, filia regis proditrix equorum ungulis conculcata, Papia capta, Desiderii pietas et occaecatio, Adalgisi audacia, Bertae obitus ad fores ecclesiae — haec omnia, coniunctis quae apud Monachum Sangallensem et Iacobum Aquensem leguntur, cyclum popularem extitisse demonstrant, cui ad magnum carmen epicum nil defuit nisi quae et Witichindo, victoria. Sed ob hoc ipsum tanto pluris faciendae mihi videntur hae reliquiae, prae ceteris vero venerandae Italis, eo quod hi poesis ipsorum romanticae hic habent incunabula.

Codex chronici unicus, a. 1693. *adhuc Novalicii in capsa servatus, postea cum chartis monasterii Taurinum devenit in archivum regium, inter Novaliciensia mazzo* 2. *n.* 20; *quem ipsius auctoris esse, primus Pertz indicavit, deinde Combettus probavit pluribus. Est rotulus, consutus ex membranis latis palmam unam, longitudine inaequalibus; quarum aliquot deperditis, supersunt* 28, *quae coniunctae habent paulo plus undecim metris mensurae Gallicae. Prior pagina exarata est a summa ad imam; in altera calamus substitit fere media. Scriptus fuit codex saeculo XI medio, partim a scribis, partim ab ipso auctore. Pingonius adhuc integrum vidit, Baldessanus iam sex prioribus capitibus carentem; nec plura interciderant tempore Duchesnii; at quum Malaspina eum in usus Muratorii describendum curaret, eadem iam deerant quae nunc. Nam incipit demum a verbis* I, 12. nomine Eldradus *in imo folii deperditi fragmento, manu scribae, qui calamum atque atramentum aliquotiens paululum immutavit. Cum II,* 9. *alia manus sequitur concisior, ipsius auctoris. Hunc versus finem eiusdem capitis cum novo folio alter scriba excipit, calamo aliquoties mutato pergens usque ad finem folii, in medio c.* 15. *Posthaec folium unum intercidit; in sequenti pergit*

manus aut praecedentis scribae aut primi, usque ad libri secundi finem. Post hnnc auctor calamum resumpsit, sed iam post paucas lineas primo scribae tradidit. Qui quum ad medium c. 18. *libri tertii venisset, auctor hunc ultra quam prius proposuerat deducere statuit. Inseruit igitur post indicem capitum membranulam, in qua tredecim indiculos supplevit; dein continuo calamo, atramento uno, a medio c.* 18. *pergit usque ad finem libri; tunc alio calamo indicem libri quarti subiecit. Hic desinit prior pagina rotuli; altera initio deperdito iam incipit in medio indice quinti libri, manu scribae ut videtur primi, quae usque ad finem c.* 12. *pertingit. Ibi iterum auctor calamum sumens, continuum ducit usque ad finem c.* 20*; abhinc paulo post ad c.* 32*; tum ad finem libri, ubi calamum deposuit. Tunc sequitur manus alia, simillima primum, sed sensim habitum plane mutans, quae scripsit appendicis tria capita priora. Posthaec folium amissum; sequens incipit:* Post obitum *etc. manu aut praecedentis scribae aut primi, quae continua decurrit usque ad:* eam traderet. *Ibi desinit in media pagina; reliqua vacant. Auctor et hic quaedam correxit, singulisque capitibus signa apposuit, ubi inserenda essent quarto quintoque libro. Post eum, versus finem saeculi ut videtur, alius quispiam atramento nigro, litteris rudibus, per priores tres libros multa correxit, non res, sed verba tantum, unice ut sermonem rusticum paulo cultiorem redderet; at quum hoc parum profici videret in tanta barbarie, iam ante finem libri tertii fessus calamum deposuit. Quas correctiones, quum non sint auctoris, omnino censuimus negligendas.*

Huius codicis apographa recentiora duo habentur in archivo regio, ex quibus fluxit editio Muratoriana: Malaspinae abbatis Derthonensis alterum, alterum comitis de Robilant; utrumque factum ex codice iam ita manco ut nunc est, nullius igitur utilitatis. Sed

quum adhuc integer esset, Philibertus Pingonius *quaedam inde excerpsit, quae iam in eodem archivo servantur inter Novaliciensia m.* 2. *n.* 20, *brevissima quidem, duorum tantum foliorum, sed ex quibus multa supplere potuimus. Usus est his excerptis Pingonius in Augusta Taurinorum, a.* 1575. *edita; sed cave credas, omnia quae ibi „ex chronico Novaliciensi" citantur, et in excerptis legi; nam et quae ex hisce excerptis coniectando concludit in libro suo, ita indicat. Itaque ad nostrum supplendum excerpta quidem Pingoniana utilissima sunt et fide digna, liber eiusdem nequaquam adhibendus. Paulo post Guilielmus* Baldessanus *codicem excerpsit iam quidem mutilum, sed multo minus quam nunc est; nam praeter sex priora libri primi capita atque initium libri quarti reliqua tunc adhuc aderant, quae inde ex parte suppleri possunt; nam neque Baldessanus ad verbum omnia excepit, sed multa contraxit. Autographum eius, quod sub finem adhuc saeculi praeteriti Taurini apud patres societatis Iesu inter miscell. YY.* 20. *servabatur, iam non habemus; sed Terraneus et De Lewis illud tanta cum diligentia exceperunt, ut ipso facile carere posse videamur.*

Editum primo fuit chronicon a. 1636. 1641. *ab Andrea* Duchesne *in scriptoribus historiae Francicae II,* 223. *III,* 635. *ex ipso codice Novaliciensi, tunc primis tantum sex capitulis carente. At non omnia dedit Duchesnius; duos priores libros omnino reiecit, ex reliquis non pauca omisit. Vel sic tamen lacuna libri quarti ex eo maxime suppleri potest et reliqua eum satis accurate codicem expressisse docent: deinde* Rochex la gloire de la Novalese, Chamberi 1670. 4[to] *excerpta dedit multa et magna, sed ex quibus unum tantummodo locum lucrati sumus, a reliquis excerptoribus praetermissum. Post hunc Marcus Antonius* Carretto vita di San Eldrado, Torino 1693. 4[to] *chronicon integrum edere*

voluit una cum codice diplomatico Novaliciensi; sed hic liber nullius pretii, quippe totus exceptus ex Rochexio et vita S. Eldradi, in p. 114. *abrupte finitur in mediis rebus, neque quod daturus erat chronicon cum chartis unquam lucem vidit. Integram editionem primus dedit Muratorius a.* 1726. *in scriptoribus rer. Ital. II,* 2, 697. *ex apographo Malaspiniano, manco et malae notae, quod a.* 1740. *in Antiqq. med. aevi III,* 963. *ex Robilandiano supplevit. Inseruit suis locis, quae Duchesnius ex libro quarto excerpta dederat, et notulas quasdam aspersit, raras nec ab ipso magni factas, quippe qui auctorem Novaliciensem nimium despiciebat. Novam editionem Terraneus paravit; descripsit textum Muratorianum, cui excerpta Baldessani apud patres S. Iesu tunc servata inseruit primus, versus de Walthario ex coniectura restituit, adiecit varias lectiones editionis Duchesnianae, necnon et notas, in quibus quaedam insunt bonae frugis. At qui multa incepit, nil finivit, hanc quoque editionem imperfectam reliquit inter schedas suas iam in bibliotheca universitatis Taurinensis conservatas. Idem Eugenio de Lewis accidit. Hic quoque, nesciens quae Terraneus iam paraverat, editionem Muratorii ad verbum descripsit, Baldessani excerpta ex eodem quo Terraneus autographo supplevit, varias lectiones Duchesnii adiecit omnes, codicis vero autographi Novaliciensis — mirabile dictu! — aliquas tantum; versus de Walthario ex Fischeri editione hic illic refecit, commentarium denique confecit amplissimum, sed ex quo nil plane discas novi. Neque haec lucem viderunt, sed incognita plane iacebant sub acervo vetustarum chartarum in archivo Oeconomatus Taurinensis, ubi Novaliciensia quaerens, in ista incidi. Nomen non praefigitur; sed Eug. de Lewis esse, Ill. Gazzerae est coniectura, quam scripturae eiusdem specimen postea confirmavit. — Codicem autographum primus*

expressit Coelestinus C o m b e t t u s chronicon Novaliciense, Taurini 1843. 8vo *et in Historiae Patriae Monumentis V. Editor hic illic quidem sermonem barbarum de suo emendavit, maxime sub initium, et correctoris illius de quo supra dixi interpolationes ubivis recepit; sed vel sic haec editio omnium longe praestantissima est habenda. Primus enim signa illa indicavit Combettus, e quibus naturam atque originem appendicis discimus, atque singula eiusdem capita ibi inseruit, ubi signa, et si haec deerant, ubi sensus iubere videbatur. Inseruit praeterea suis locis excerpta non solum Duchesnii, sed et quae hic primo lucem viderunt Baldessani ex apographo Terranei, et Pingonii ex autographo, ita ut haec editio non solum accuratior prioribus, sed et multo prodierit auctior.*

Ex eodem codice nos quoque chronicon hic proponimus. Quae corrector de suo ibi mutavit, eorum non habuimus rationem; reliqua religiose notavimus omnia. In appendice codicem ad litteram exprimere maluimus, quam singula praecedentibus libris inserere; nam praeter quod in multis, immo in plurimis, signa desunt, adeo ut haec aut ad libitum distribuere oportuisset, aut vel ex iis appendicem facere: ita demum apparebit, quomodo haec collecta fuerint et condita ab auctore, quae eorum origo, quae ratio, quae denique forma codicis. Eandem ob causam ordinem quoque indicum intactum reliquimus, quamvis ab ordine capitum saepius recedat. Excerpta Duchesnii ex ipsius libro dedimus, Pingonii ex huius autographo, Baldessani ex apographis duobus Terranei atque De Lewis.

LIBRI PRIMI FRAGMENTA.

[1. Abbo . . . Temporibus, quibus servabatur adhuc mos antiquus Romanorum, quo quisque solvebat censum Romae, pro unoquoque capite dabat nummum; et cum ex longinquis regionibus convenirent, nonnulli in fluminibus peribant, alii a latronibus interficiebantur vel depraedabantur, alii ex lassitudine ipsa itineris moriebantur. Et cum Abbo resideret in civitate Secusina in terra dicta Viennensis, in ipsa valle apud Novalesium monasterium fundavit in honorem beati Petri pro anima suorum parentum, et pro amissione sui filii; et voluit quod census qui deinceps e Gallia Romam portabatur, ibi portaretur . . . Et testamentum fecit, quod Valchino archiepiscopo Ebredunensi, cuius nepos ipse fuerat, conscribi fecit et per Cudebertum clericum scribi.]

[2. Et cum Theodoricus, non rex Francorum, qui filius reginae Brunechildis, quae beatum a Luxovio expulit Columbanum, sed ille rex Gothorum, qui occidit duos senatores preclaros et exconsules, Simachum et Boetium; qui quinquagesimo octavo die postquam papa Iohannes defunctus est subito mortuus est . . . et Romae impeditus intrare Constantinopolim venit, et a Zenone imperatore honorifice sussceptus, et ei statuam auream equestrem fecit, et eum regem Italiae constituit; et venit et

pugnavit apud Veronam contra Odoacrem, et Ravennae eum occidit, et rex factus. Et quinto anno regni sui Abbo construxit monasterium Novalici... Godonem abbatem constituit . . .]

[7. Narrat sanctimonialem quandam e Gallia Romam profectam, post multas orationes et ieiunia in templo sanctorum Petri et Pauli factas impetrasse divinitus, ut unum ex dignis beati Petri apostoli ossibus, ignorantibus cardinalibus, id est custodibus, cum multo timore acciperet, ac sibi sub maxilla, nescio qualiter, absconderet, deprecans obnixe Dominum, ut illi daretur copia ferendi tanti patroni membrum.]

[8. Inde vero digrediens, cum vallem Segusinam invenisset, ubi hodie Novaelucis dicitur, nocte sibi superimminente quievit, et ob nimiam lassitudinem aliquantis diebus morata, sub quodam tuguriolo tacita residebat sola.]

[9. Cum autem senior quidam de partibus Galliarum Romam contenderet cum multa servorum turba, amisso itinere in his partibus, iussit unum ex iis in altam arborem ascendere, ut exploraret vicina loca. Qui viso fumo, eo perrexit et monialem illam in tugurio invenit. Ad quam cum dominum suum adduxisset, illaque venerandas reliquias exhibuisset, dicenti seniore, non satis sibi de illarum veritate constare, iussit illa duos scyphos afferri, alterum mero plenum, alterum aqua, et hunc quidem contactu reliquiarum subito in vinum convertit . . . . . Tradunt autem quidam, quod ipse senior fuerit dominus Abbo Romanorum patricius, qui fuit Novalitiae fundator.]

[10. Destructum deinde coenobium, primo a ducibus Langobardorum Amone, Zaban et Rodano; secundo quando quendam monachum religiosissimum nomine Arnulphum interfecerunt; tercio quando monachi ipsius loci ad Taurinensem urbem inhabi-

tandam venerunt. Ingressi igitur Longobardi Italiam, Romam ceperunt et montem Cassinum ad solum usque deleverunt. Facta est autem hec destructio sub abbate Bonicio, qui fuit quintus a beato Benedicto. Mansit autem locus ille lucis absque alicuius hominis habitudine centum et decem annos.]

[11. Igitur septem annis postquam Longobardi Romam vi acceperant, egressi tres duces supradicti in Galliam ad predandum, Amo quidem et Zabam per montem Geminum ascenderunt, Rodanus vero alteram viam carpens, per montem Cinisium ad Gratianopolim cum suis ascendit. Qui cum ad Novalitiense venisset coenobium, multos ex illis monachis, qui pro Domino mori non recusaverunt, quorum milites sanctiores erant, interfecit; alii vero per finestras et ostialia per devia montium et rupium fuga evaserunt. Tunc autem direptum et incensum monasterium; duo soli vero pueri sub pallio altaris latentes divinitus salvati sunt . . . . . .]

[12. In dicto quoque monasterio fuit olim quidam abbas] nomine Elderadus sa[nctitate fulgens, et sapientia] plenus, miraculis clarus. Hic multum thesaurum in ipso fabricavit vel adunavit loco, quemadmodum odie cernitur in ipsis vasis aureis vel argenteis vel libris ab ipso compositis. Eodem autem tempore venerunt quidam monachi in ipsam abbatiam ad abbatem Eldaeradum, virum per omnia sanctisimum, qui habitabant in vallem Brianconensem, ubi odie dicitur Monasterium. Habentur namque in dicto vico balnea calida, muro et calce olim composita, et quatuor ecclesie ab eisdem monachis edificatae, una in honore sanctae Dei genetricis, alia namque in honore beati Petri, tercia vero in honore sancti Andreae, et quarta in honore beati Martini gloriosi confessoris. Vallis ipsa venacionibus et piscacionibus apta, sed a ser-

pentibus oppido infesta. Hii vero monachi, ut supra dixi, cum venissent ad abbatem Elderadum, insinuaverunt illi omnem molestiam illarum serpentium dicentes: *Domine*, inquiunt, *nequimus ultra manere in eundem locum, ubi actenus habitavimus, propter multitudinem serpentium inibi manentium.* Qui ait illis: *Nolite timere, sed revertimini et terram illam more solito operamini. Ego enim otius subsequar vos.* Illis autem regredientibus, secutus est eos abbas ille venerabilis cum aliquantis fratribus. Ubi cum pervenisset ad predictum vicum, oratione facta in circuitu ipsius vici, cum ferula quam manu gestabat cepit ire, ac multitudinem serpentium congregans, adunavit eas in loco quodam modicum cavato, ibique precipiens eis in nomine Domini cunctis diebus manere, dicens: *Etiam si contigerit vobis usquam progredi, precipio vobis in nomine Domini, nemini hominum noceatis.* Quae usque in odiernum obediunt cuncte abbatem illum diem; sed cum a magno estu contigit eas calefieri, videntur aliquantulum peragrare per vicum et per domos intrare et ad ignem usque progredi, aliquando inter duos iacentes in lectum inveniri, aliquando vero in cuna cum puero os ad ore cubare absque ullo nocumento. Est autem locus ille ubi predictae manent serpentes modicus; quae manent in petrarum foraminibus, et est locus ipse situs iuxta Aguzane fluvium.

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI II.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

1. Antiquis vero temporibus, quibus ipsa Nova Lux totius abbatiae suae dominationem strenuissime regebat, mos erat illorum abbatum, ob iura sanctitatis custodienda remoti vel separati manere cum

aliquantis senis senioribus ad aecclesiam Domini Salvatoris. Aliorum autem caterva senum, quorum multitudo in unum habitare non quibat, in diversis cellulis in circuitu manebant ecclesiarum, de quibus tuguriolis, nisi cum nimia infirmitas obstitisset, oportunis horis ad capitulum et ad mensam pariter occurrebant. Turba vero iuvenum fratrum regularium omnis summa cum custodia infra claustra inclusi retinebantur monasterii. Erat autem vallis ipsa valde decora, hominibus copiosa, et perlustrata aecclesiis, capellis Deo in orationibus, ubi tantus monachorum orabat exercitus; in qua nonnulle erant aecclesiae, in quibus divisi predicti manebant monachi seni vel duodeni, qui omnes cibo et vestimento a seniore accipiebant monasterio. Coenobitae ergo ipsi, ut diximus, hi sunt, qui plures in commune habitant, ut beatus Hieronimus ad virginem Eustochium inter alia dicit. Prima apud eos erat confederacio obedire maioribus, et quicquid dixissent facere. Divisi erant per decurias aut per centurias, ita ut novem hominibus unus decimus preesset, et rursum decem prepositi super se centesimum haberent. Manebant ergo senes predicti separati in seiunctis cellulis usque ad horam plenam tertiam, sicut institutum illis erat; ibique psalmis, ymnis, orationibus unusquisque vacabat. Nemo pergebat ad alium, exceptis his quos decanos diximus, ut si cogitationibus quis fluctuaret, illius consolaretur alloquiis. Post horam terciam in commune concurrebant, psalmi resonabant, scripture ex more recitabantur; et completis orationibus cunctisque residentibus, medius quem patrem vocabant, incipiebat disputare. Quo loquente tantum silentium inerat, ut nemo ad alium respicere auderet. Nemo audebat excreare; dicentis laus in fletu erant; audientium tacite volvuntur per facies et ora lacrime discurrebant, et ne in singultu qui-

dem erumpebat dolor. Cum vero de regno Christi, de futura beatitudine, de gloria inenarrabili coepisset annuntiare ventura, videres cunctos moderato suspirio et oculos ad caelum levare et intra se dicere: *Quis dabit mihi pennas sicut columbe, et volabo et requiescam?* Posthaec consilium solvebatur, et cum tempus fuisset reficiendi, unaquaeque decuria cum suo parente pergebat ad mensam. Quibus per singulas ebdomadas vicissim ministrabant. Nullus in cibo strepitus aut sonitus; nemo commedens loquebatur. Alebantur autem secundum regulam; dehinc consurgebant pariter, et hymno dicto ad presepia senes redibant, iuvenes namque sub disciplina manebant. Ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque sensibus loquebatur et dicebat: *Vidisti illum et illum, quanta sit in ipsis gratia, quantum silentium, quam moderatus incessus?* Si infirmum vidissent, consolabantur; si in Dei amore ferventem, cohortabantur ad studium. Et quia nocte extra orationem publicam in suo cubiculo unusquisque vigilabat, circumeuntes cellulas singulorum et aures appositas, quid facerent diligenter explorabant. Quem tardiorem deprehendissent, non increpabant; sed dissimulando quod nossent, eum sepius visitabant, et prius incipientes, provocabant magis orare quam cogere. Si vero quis egrotare coepisset, transferebatur ad exedram latiorem, et tanto senum ministerio confovebatur, ut nec delitias urbium nec matris quaerere opus esset affectum. Dominicis diebus orationibus tantum et lectionibus vacabant; quod quidem omni tempore completis opusculis faciebant. Cotidie de scripturis aliquid discebatur. Nullus siquidem mortalium bona quae in ipso monasterio gerebantur, ennarrare prevalet. In illo etenim hospitalitate vigebat, castitas redolebat, caritas relucebat, elemosinarum largitio, oratio

assidua Deo exhibebatur, tam pro vivis quam etiam pro defunctis.

2. Neque hoc silencio pretereundum puto, quod sanctisimi ipsius venerabilis coenobii abbates quondam suis temporibus statuentes sancxerunt. Audivi enim, Domino teste non mencior, quodam tempore cuidam seni referre, quod antiquis temporibus ab eiusdem ecclesiae abbatibus proibitum sit ibi accessum foeminarum. Ante vero ipsius sacri cenobii, tantum quantum potest hictus iaci sagitte, erat ecclesia in honore beatissime hac gloriosissime virginis Mariae fabricata, sub qua carpitur via qua pervenitur ad predictum cenobium. Iuxta igitur istius ecclesie fuit quaedam domus, in qua hospitabantur omnes feminae quae ad adorandum Deum ibi veniebant et merita illorum apostolorum, nobiles vel ignobiles queque. Eratque crux ibi Deo sacrata iuxta viam, muro et calce composita, que adhuc in odiernum permanet diem, in qua, ut opinor, erant preciose reliquie collocate; quam nulla feminarum ultra eandem audebat vel quippiam progredi, ut ad seniorem aliquando perveniret monasterium; quia ut fertur ideo ibi apposita fuit. Nam si contigisset, ut aliqua hob qualicumque temeritate vellet statutum terminum irritare, continuo aut cum ignominia aut cum infirmitate nimia revertebatur, aut mortem corporis ilico patiebatur. Tradunt autem nonnulli, qui eius antiquitatem vel actum legerunt, quod ibi olim reperta sit ista constitucio. Nam ipsi monachi hoc decretum ab ipso suae fundationis die usque ad destruccionem ipsius loci ultimam, quam fecerunt ipsi Sarraceni qui de Fraxenedo exierunt, inviolabiliter et inconcusse tenuerunt. De qua nonnulli exemplum sumentes, observari dicuntur, quemadmodum ipsi nuper observabant, veluti hodie faciunt aliquantuli, et ipsi valde perpauci. Erat enim ipse

locus ita in circuitu suo oppido premunitus, ut cum modicis obstaculis possit undique protegi, aut cum stipitibus maceriave vel peribolo. Ergo ex uno latere rupis excelsa atque saxea preminet, in cuius cacumine sunt ecclesiae a predictis patribus fabricate; ex altera vero parte montem excelsum atque nemorosum nomine Panarium, qui in sua summitate pascua dicitur retinere uberrima.

3. Nam cur hoc feminis illo tempore vetitum sit, ne ad hunc coenobium accessum aberent, quandoque necesse est, quantulumcumque pudore abiecto quippiam ennarrare. Igitur devotissimus vir Deo Abbo patricius antequam tantum coenobium, id est Novaliciense, sua sacra ordinacione institueret, fuit in eadem civitate monasterium, scilicet Siusina, in loco cui vocabulum est Urbiano. In quo fuerat prepositus quidam, contra quem diabolus insidiator humani generis sua profana machinamenta seviter iaciens, concupivit etiam, quod nefas est dicere, formam cuiusdam mulieris. De quo scelere predictus Abbo altius cum ingemuisset, cepit casus humane fragilitatis, ut in priori libello dixi, cogitare, dicens: *Non potest tuta fore monachorum abitacio, si circa urbes vel vicos fiat eorum assidua conversacio.* Tunc mutavit monasterium in ipsa valle Novelucis, ubi testamentum suum feliciter delegavit, precipiens abbati et monachis, ut nulla femina nobilis vel ignobilis ultra ipsum sacrum locum audeat pedibus contingere; relinquens interea in priori cella aliquantos monachos diuturna religione probatos, sub dicione ipsius loci scilicet Novaliciensis. In quo siquidem loco tam ab ipso quam etiam ab illius loci abbatibus proibitum sit semper ibi accessum feminarum, usque quo profanatum est ipsum locum ultima vice ab impia gente Sarracenorum. Ecce cunctis liquide patet, unde iste mos primum monasteriis inoleverit. Hec autem sentencia, que

huic libro inserendo conscripsimus, non de relacione alicuius hominis vel nostro visu addidimus, sed ad quodam antistite Petro, qui librum quondam suis legit temporibus Veronam, in quo multa de eodem loco invenit. Ab ipso enim audivimus talia, qualia hic a nobis apposita sunt. Scimus ergo in veritate, nonnullas fuisse quondam vitas in illo loco conscriptas de illorum abbatum seu monachorum atque de hactu ipsius loci, qui diutissime olim ibi sanctitatem exercentes, virtutibus coruscantes micuerunt; sicut legimus de Asinario et Waltario ac de Arnulfo et Frodoino, de Aldrado quoque atque de aliis pluribus, quorum nomina a nobis omnino ignota sunt. Sed sicut superius iam diximus, per mundum dispersi predicti libri inrecuperabile nobis est dampnum.

4. Quodam igitur tempore cum Karolus princeps Francorum, Pipini ducis filius, dum regnum Italicum divinitus a Deo optinuisset et in Novalicio monasterio quodam tempore residisset, — scilicet in diebus sancte quadragesime; nam ista ei erat consuetudo, quando in Italiam veniebat, ut in supradictis diebus in antedicto manebat loco; diligebat enim ipse valde hoc coenobium, eo quod multi nobiles ex regno Francorum in eum sepius viderentur sumere abitum religionis — cumque quadam die ad matutinum ipse imperator surrexisset monachorum, videlicet in feria quinta qua celebrabatur cena Domini, erat uxor eius regina nomine Berta multo tempore cupiens videre hunc monasterium. Quae latenter surgens eadem nocte, nemine sciente preter unam suam fidelissimam, induit se byrro, ut a nemine agnosceretur, concitoque gradu extemplo tendit ad monasterium. Ubi ante fores oratorii beati Petri advenit, subito cecidit ac ilico exspiravit. Cum autem finitum matutinum rex ad cubiculum regrederetur, invenit eam iacentem, ubi

prius corruerat. Pueri vero regis qui antecedebant, adhibitis propius cereis contemplabantur eam, mirantes quenam esset. At ubi rex eam agnovit, ita inquid ad eam: *Cum illis ergo pedibus, cum quibus huc venisti, heu nequibis, mi cara, iam remeare.* Amoventesque igitur protinus eam multumque eius funus plangentes, in diem usque tercium eius protendentes sepulturam, ad ultimum cum maximo honore cum turba copiosa eius ducentes obsequium ad ecclesiam beate Marie, que Ad crucem dicitur, humantes sepelierunt. Cuius sepulchrum ab incolis loci saepius mihi ostensum est. Rex autem monasterium suis regiis decorans muneribus, abiit.

5. Ad dexteram namque huius monasterii partem habetur montem Romuleum, excelsiorem cuntis montibus sibi adherentibus. In hunc ergo montem fertur quondam habitasse estivis temporibus Romulus quidam rex elefantiosissimus, a quo et nomen accepit, propter refrigerium et amoenitatem loci vel lacus. Hic ergo mons ad dexteram ut diximus circumcingit predictum coenobium, ad cuius radicem pergit iter qua vehitur Burgundiam. In eo quippe monte asserit popularis vulgus habere nonnulla ferarum genera, sicut et in Cinisio monte, ursi, ibices, capreae et aliarum ad venacionem apta. De quo oritur rivulus, descendens per nimiam petrarum ipsarum profunditatem, in quo dicitur fontem salitam orire mixtimque cum eo currere. Ibices autem et capręae ac oves domestice sepius solent ad eum concurrere, scilicet per crepidinem ipsius alvei, cum in planitiem dimergitur, ob amorem salis, ubi plerumque capiuntur. Dicunt autem, quod in isto monte Romuleo inormem quondam congregasset pecuniam predictus Romulus, cum in eum maneret, ubi nullus qui sponte velit pergere, aliquando ascendere valet. Hic autem senex, qui mihi tanta de eodem loco retulit, insinuavit mihi,

quod quodam tempore ipse observasset magnam coeli serenitatem, in qua summo surgens mane cum comite quodam nomine Clemente ad eundem quantocius festinant scandere montem. Qui cum iam prope essent, cepit cacumen eius nubium densitate cooperire ac tenebrescere; deinde paulatim crescens, pervenit usque ad ipsos. Ipsi vero inter tenebras nubium positi manibusque se palpantes, vix per eandem obscuritatem evadere potuerunt. Visum itaque, ut dicebant, erat illis, ut desuper lapides mitterentur. Nam et aliis nonnullis talia contigisse ferunt. In summitate vero sua ex una parte nil aliud invenitur praeter salvincam; ex altera namque parte lacum mirae magnitudinis cum prato fertur esse. Idem autem senex solitus erat narrare de quodam cupidissimo marchione nomine Arduino; qui cum sepius talia a rusticis audiret, videlicet de thesauro in eo congregato, accensoque animo protinus mandans clericis, ut celeriter secum propere illuc ascendere debeant. Qui acceptam crucem et aquam benedictam atque vexilla regia letaniasque canentes, ire perrexerunt; qui antequam pervenirent ad apicem montis, aeque ut primi cum ignominia sunt reversi. Ergo quia occasio narrandi se intulit, dum circumquaque narracio se extendit, amodo ad ennarrandum opus ceptum vertamus stilum.

6. Itaque ab episcopis Maurigenensis ecclesie sermonem exordiamur. Inclitus autem Abbo patricius Romanorum sic inter cetera quae instituit vel ordinavit, talia fatus verba ait: *A clericis itaque istarum civitatum vicinarum, quibus Deus me rectorem et dominum constituit, praecipio, ut nullam aliquando violenciam, scilicet ab archidiacono vel primicerio predicti paciantur monachi; et ut crisma et sacro gratis ab ipsis accipiant oleo. Consecrationes quoque altarium vel benedicciones sacerdotum*

seu clericorum ab episcopo ecclesiae Maurigenensis sine aliquo lucro vel premio accipiant; statimque post peractam consecracionem sine mora episcopus ad propriam redeat sedem. Si autem episcopus ibi defuerit per qualicumque absencia, supradicti monachi ubi melius elegerint accipiant episcopum, qui et ipse eadem faciat similiter. Hucusque de decretis viri religiosisimi Abbonis. In solempnitatibus vero beati Petri apostolorum principis erat talis consuetudo, ut veniens episcopus predictus Maurigenensis cum mapula, ad omne quidem obsequium abbatis paratus, digniter ut decebat valde stola indutus candida, ante ipsius sacri coenobii stabat abbatem ad tota missarum solempnia. Nam usque in presentem diem in antedictu episcopio ab ipsis tenetur beneficium, quod olim ab ipso monasterio optinuerunt prius episcopi quam ipsi. Sic fecisse refertur Mainardus, Ioseph, Wilielmus, Benedictus episcopi. Historum ergo pithafia episcoporum in praedicto sepius vidi monasterio, ubi umati quiescunt.

7. Dicitur autem in hoc monasterio prisco habuisse tempore monachum quendam olitorem, nomine Waltharium, nobili ortum stigmate ac regali procreatum sanguine. Famosissimus enim valde ubique fuisse adletham ac fortis viribus refertur, sicut de eo quidam sapiens versicanorus scripsit:

Waltarius fortis, quem nullus terruit hostis,
Colla superba domans, victor ad astra volans.
Vicerat hic totum duplici certamine mundum,
Insignis bellis, clarior ast meritis.
Hunc Boreas rigidus, tremuit quoque torridus Indus;
Ortus et occasus solis eum metuit.
Cuius fama suis titulis redimita coruscis,
Ultra caesareas scandit abhinc aquilas.

Hic post multa prelia et bella, que viriliter in seculo gesserat, cum iam prope corpus eius senio conficeretur, recordans pondera suorum delicto-

rum, qualiter ad rectam penitentiam pervenire mereretur. Qui cum in monasterio, ubi districtior norma custodiretur monacorum, explere melius animo deliberasset, continuo baculum queritans perpulcrum, in cuius summitate plurimis configi precepit anulis, qui per singulis ipsorum anorum singulis tintinnabulis appendi fecit; sumensque habitum peregrini, atque cum ipso pene totum peragrans mundum, ut exploraret cum ipso studia vite monacorum atque regulam ipsorum, ad quorumcumque pervenisset monasteria. Tuncque illam quam olim ferunt peregrinacionem habuisse, aggressus est. Qui cum in qualicumque ingrederetur monasterium tempore quo ipsi monachi ad laudes Deo reddendas intrabant — hoc enim ipse valde observabat, — percuciebat siquidem bis vel ter cum ipso baculo pavimentum ecclesiae, ut ad sonitum ipsorum tintinnabulorum discerneret illorum disciplinam. Erat enim in eo maxima calliditas et sollertis exploratio, ut sic monachorum disciplinam agnosceret. Qui cum, ut supra retulimus, prope totum peragrasset cosmum, venit utique ad Novaliciensem tunc in studio sanctitatis famosissimum monasterium. Ubi cum ingressus esset ecclesiam, percussit more solito ecclesiae solum. Ad quem sonitum quidam ex pueris retrorsum aspiciens, ut videret quid hoc esset, protinus magister scole in eum prosiliens, alapa percussit puerum alumpnum. Ubi ergo Waltarius talia vidit, ingemuit ilico et ait: *En ergo hic, quod multis diebus nonnulla terrarum spacia quaeritans repperire talia adhuc non valui.* Exiens igitur statim ab ecclesia, mandavit siquidem abbati, ut secum colloquium habere dignaretur. Cui cum suam insinuasset voluntatem, in proximo habitum sumens monacorum, efficitur protinus cultor orti sponte et voluntarie ipsius monasterii. Ipse vero accipiens duas longissimas funes,

extenditque eas per ortum, unam scilicet per longum, alteram namque per transversum, tempore estatis omnes noxias in illas suspendebat erbas, videlicet radicibus ipsarum desuper expandebat contra solis fervorem, ut ultra non vivificarentur.

8. Hic ergo Waltarius quis vel unde nuperrime fuerit, vel a quo patre genitus sit, non est bonum silencio abscondere. Fuit enim quidam rex in Aquitanie regnum nomine Alferus. Hic de coniuge propria habuit filium nomine Waltarium, quem supra nominavimus. Huius temporibus in Burgundie regnum alius rex extiterat nomine Criricus, qui similiter habuit filiam valde decoram nomine Ildegundam. Hii vero reges iuramentum inter se dederant, ut quando ipsi pueri ad legitimam etatem primitus venissent, se invicem sociarent, scilicet cum tempus nubendi illis venisset. Qui ergo pueri antequam se sociarent, subiecta sunt regna patrum suorum atque ipsi obsides dati sub dicione regis Atile Flagellum Dei, qui eos secum duxerat cum Aganone obside regis Francorum nomine Gibico.

9. Hii namque pueri Attila causa obsidionis a propriis accipiens patronibus cum maxima pecunia, ad sua cum suis repetit arva. Sic quidam metricanorus de ipsis ait:

Tunc Avares gazis onerati denique multis,
Obsidibus sumptis Haganone, Hilgunde puella
Necnon Walthario, redierunt pectore laeto.
Attila Pannonias ingressus et urbe receptus,
Exulibus pueris magnam exhibuit pietatem,
Hac veluti proprios nutrire iubebat alumpnos
Virginis et curam reginam mandat habere.
Ast adolescentes propriis conspectibus ambos
Semper inesse iubet, sed et artibus imbuit illos,
Presertimque iocis belli sub tempore habentis.
Qui simul ingenio crescentes mentis et aevo,
Robore vincebant fortes animoque sophistas,

Donec iam cunctos superarent fortiter Hunos.
Militiae primos tunc Attila fecerat illos;
Sed non inmerito; quoniam si quando moveret
bella per insignes regionum illarum, isti ex pugna victoria micabant, ideoque princeps ille quidni dilexerat illos? Virgo etiam, quae cum ipsis ducta fuerat captiva, Deo sibi prestante reginae placavit vultum, et ipsa auxit illi amorem. Ex nobilis ergo moribus et operum habundans sapientiae, ad ultimum vero fit ipsa regis et reginae thesauris custoda cunctis
Et modicum deest quin regnet et ipsa;
Nam quicquid voluit de rebus fecit et actis.
Gybichus interea rex Francorum defungitur, et regno illo Cundharius eius successit filius, statimque foedera Pannoniarum dissolvit, atque censum illi deinceps negavit. At vero Haganus exul, agnita proprii domini morte, ilico fugam parat. Ex cuius discessum rex cum regina multum dolentes, Waltharium retinere nitentes, ne forte simili exitu illum ammittentes, rogare illum coeperunt, ut filiam alicuius regis satrapis Pannoniarum summeret sibi uxorem, et ipse ampliaret illi rure domosque. Quibus Waltharius talia respondit verba: „Si nuptam," inquid, „accipiam secundum domini preceptum,
In primis vinciar curis et amore puelle,
Aedificare domos cultumque intendere ruris.
Nil ergo, mi senior, tam dulce mihi, quam semper tibi inesse fidelis; teque optime deprecor pater per propriam vitam atque per invictam gentem Pannoniarum,
Ut non ulterius me cogas sumere taedas."
Cumque haec dixisset, sermones statim deserit omnes.
Sicque rex deceptus, sperans Waltharium recedere numquam. Moxque satrapae illi certissima venerat fama de quandam gentem quondam ab Hunis devictam super se iterum hostiliter ruentem.

Tunc ad Waltharium convertitur actio rerum;
Qui mox militiam percensuit ordine totam,
Et bellatorum confortat corda suorum.
Nec mora, consurgit, sequiturque exercitus omnis.
Et ecce locum conspexerat pugnae,
Et numeratam per latos aciem campos;
Iamque congressus uterque infra tęli iactum
Constiterat cuneus. Tunc utique clamor ad auras
Tollitur; horrenda confundit classica voce,
Continuoque hastae volitant hinc indeque densae.
Fraxinus et cornus ludum miscebat in unum,
Fulminis inque modum cuspis vibrata micabat.
Fulmineos promunt hęnses clipeosque revolvunt.
Inde concurrit acies, et postmodum pugnam restaurant,
Ibique pectora ęquorum partim rumpuntur pectoribus,
Sternuntur et quasdam partes virorum duro umbonę.
Waltharius tamen in medio furit agmine bello,
Obvia quaeque metens armis, hac limite pergens.
Hunc ubi conspiciunt hostes tantas dare strages,
Acsi presentem metuebant cernere mortem;
Et quemcumque locum sęu dextram sivę sinistram
Waltharius pęteret, cuncti mox terga dederunt.

Cumque ex victoria coronati lauro Waltharius cum Hunis reverteretur, mox palatini ministri arcis
Ipsius laeti occurrerunt, ęquitemque tenebant,
Donec vir inclitus ex alta descenderent sella.
Quique demum forte requirunt si bene rés vergant.
Qui modicum illis narrans intraverat aulam.
Erat enim oppido lassus, regisque cubile petebat.
Illicque in ingressu Hilgundem solam offendit residentem;
Cui post amabilem amplexionem atque dulcia oscula dixit:
„Ocius huc potum ferto, quia fessus anhelo.“
Illa mero tallum complevit mox pretiosum,

Atque Walthario ad bibendum obtulit: Qui signans accepit,
Virgineamque manum propria constrinxit; at illa
Reticens vultum intendit in eum.
Cumque Waltharius bibisset, vacuum vas reddidit illi —
Ambo enim noverant de se sponsalia facta —
Provocat et tali caram sermone puellam:
„Exilium pariter patimur iam tempore tanto.
Non ignoramus enim, quod nostri quondam parentes
Inter sę nostra de rę fecere futura.“

Quae cum diu talia et alia huiusmodi audisset virgo verba, cogitabat hoc illi per hyroniam dicere, sed paululum cum conticuisset, talia illi fatur:

„Quid lingua simulas quod ab imo pectore dampnas?
Ore mihi fingis, toto quod corde refutas,
Tamquam si sit tibi magnus pudor ducere nuptam.“
Vir sapiens contra respondit, et intulit ista:
„Absit, quod memoras. Dextrorsum porrige sensum.
Scis enim, níl umquam me simulata mente locutum.

Adest itaque hic nullus, exceptis nobis duobus. Amodo namque esto mente sollicita, quae extrinsecus es regis reginaeque thesauris custoda.

In primis galeam regis tunicamque trilicem
Assero loricam fabrorum insigne ferentem.
Diripe bina, dehinc mediocria scrinia tolle.
His armillarum tantum da Pannonicarum,
Donec vix releves unum ad pectoris honum,
Inde quater binum mihi fac de more coturnum.
Insuper a fabris hamos clam posce retortos.
Nostra viatica sint pisces simul atque volucres.
Ipse ego piscator sed auceps esse cohartor.
Haec intra ebdomede caute per singula comple.
Audisti quod habere vianti forte necesse est.
Postquam septenos Phoebus remeaverit orbes
Convivia laeta parabo

Regi ac reginae, satrapis, ducibus famulisque,
Atque omni ingenio potu sepelire studebo,
ita ut nullus supersit, qui sciat vel recognoscat, cur vel ob quam causam factum sit tale convivium. Te tamen premoneo mediocriter vinum utere, ut vix sitim extinguas ad mensam. Reliqui vero cum surrexerint, tu ilico ad nota recurre opuscula. At ubi potus violentia superaverit cunctos,
Tunc simul occiduas properemus querere partes.“
Virgo vero dicta viri valde memor praecepta complevit. Et ecce
Prefinita dies epularum venit, et ipse
Waltharius qui magnis instruxit sumptibus escas.
Luxuria denique in media residebat mensa. Rex itaque ingreditur aulam, velis undique septam; heros itaque solito more salutans quem magnanimus
Duxerat ad solium, quem bissus compsit et ostrum.
Consedit, laterique duces hinc indeque binos
Assedere iubet; reliquos locat ipse minister
Centenos simul accubitus, et diversas dapes libans convivia redundat.
His sublatis alie referuntur edende,
Et pigmentatos crateres Bachus adornat.
Waltharius cunctos ad vinum ortatur et escam.
Postquam depulsa fames fuerat atque sublata mensa,
Waltharius iamdictus dominum letanter adhorsus
Dixit: „In hoc rogito gratia vestra ut clarescat
In primis, atque vos reliquos laetificetis.“
Qui simul in verbo nappam dedit arte peractam,
Gestam referentem priorum ordinem sculture ipsius.
Quam rex accipiens uno austu vacuaverat.
Et confestim iubet reliquos omnes tali bibitione imitari.
Tunc citissime accurrunt pincerne atque recurrunt:
Pocula plene dabant, et inania suscipiaebant.
Ebrietas fervens tota dominatur aula.
Balbutit madido facundia fusa palato.

Seniores fortes videres plantis titubare:
Taliter in seram produxit bacchica noctem.
Nam ire volentes Waltharius munere retraxit, donec pressi somno potuque gravati per porticibus sternuntur humo tenus omnes passim. Eciamsi tota civitas igne fuisse succensa, et ipse flamivoma super ipsos crassari videretur, scilicet minitans mortem,
Nullus remansit, qui scire potuisset causam.
Tandem dilectam vocat ad semet mulierem,
Precipiens causas citius deferre paratas.
Et ipse de stabulis duxit victorem aequorum,
Quem ob virtutem leonem vocitaverat ipse.
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Postquam enim hunc caballum ligamentis solito circumdederat, ecce
Scrinia plena gazae, quibus utrique suspendit lateri,
Atque itinere longo modicella ponit cibaria,
Loraque virgineae mandat fluitantia dextrae.
Ipseque vestit lorica more gygantis,
Atque capiti inposuit suo rubras cum casside cristas,
Ingentesque complectitur aureis ocreis
Et levum femur ancipiti precinxerat hense,
Atque alio dextrum pro ritu Pannoniarum.
His tamen ex una tantum dat vulnera parte.
Tunc hastam dextra rapiens clipeumque sinistra,
Coeperat invisa terra trepidus decedere.
Femina duxit ęquum, nonnulla talenta gerentem.
Ipsa vero in manibus virgam tenet simul colurnam,
In qua piscator hamum transponit in undam.
Nam idem vir maximus gravatus erat undique tęlis;
Ob hoc suspectam habuit cuncto sibi tempore pugnam.
Sed cum prima lumina Phoebus rubens terris ostendit,
In silvis latitare student, et opaca requirunt.
Ergo tantum timor pectora muliebria pulsabat,
Ut cunctos susurros, auras vel ventos horreret,
Formidans collisos racemos sivę volucres.
Vicis diffugiunt, speciosa novalia linquunt,

Montibus intonsis cursus ambage recurvos.
Ast urbis populus somno vinoque solutus.
Sed postquam surgunt, ductorem quique requirunt,
Ut grates faciant hac festa laude salutent.

Attila nempe utraque manu caput amplexatur, ęgrediturque thalamo ipse rex; Waltharium dolendo advocat, ut proprium quereret forte dolorem. Cui respondent ipsi ministri, se non potuisse invenire virum; sed tamen princeps sperat, eundem Waltharium in somno quietum recubare tentum hactenus, hac occultum locum sibi delegisse sopori. Ospirin vero regina, hoc illi nomen erat, postquam cognovit Hildegunde abessę nec vestem deferre iuxta suętum morem, tristior satrape inmensis strepens clammoribus dixit:

„O detestandas quas hęri sumpsimus ęscas!
O vinum, quod Pannonias destruxerat omnes!
Quod domino regi iam dudum prescia dixi,
Approbat iste dies, quem nos superare nequimus.
Hen! hodie imperii nostri cęcidisse columpna
Noscitur; hen! robur procul ivit et inclita virtus,
Waltharius lux Pannoniae discesserat inde;
Hildgundem quoque mí karam deduxit alumpnam!“
Iam princeps efferus nimia succenditur ira.
Mutant priorem laetitiam merentia corda.
Sic intestinis rex fluctuatur undique curis,
Atque ipso quippe die fastidit omnino potus et ęscam,
Nec placidam curam membris potuit dare quietem.
At ubi nox supervenit atra,
Decidit in lectum, ubi nec lumina clausit,
Vertiturque frequenter de latus in laterę,
Tamquam si iacula transfixus esset acuta.
Indeque surgens discurrit in urbem,
Atque thorum veniens, simul attigit atque reliquid.
Taliter insomnem consumpserat Attila noctem.
At profugi comites per amica silentia euntes.

Tunc rex votum fecerat, ut si quis Waltharium illi vinctum afferret,

Mox illum aurum vestiret saepe recoctum.
Sed nullus in tam magna regione
fuit inventus tyrannus, dux sive comes sęu miles sive minister, qui quamvis proprias ostendere cuperet vires, Waltharium aliquando iratum presumpserit armis insequi. Nota siquidem virtus eius fuerat facta prope omnibus terraė habitatoribus. Qui Waltharius, ut dixi, fugiens noctibus ivit, atque die saltus requirens et arbusta densa. Hic vero arte accersita pariter volucres arte capit, nunc fallens visca, nunc fisso denique ligno. Similiter in flumina inmittens hamum, rapiebat sub gurgitibus predam.
Sicque famis pestem pepulit tolerando laborem.
Namque toto tempore fugae se virginis usu
Continuit vir Waltharius, laudabilis heros.
Et ecce quadraginta dies sol per mundum circumflexerat,
Ex quo Pannonia fuerat digressus ab urbe.
Ergo eo die, quo numerum clauserat istum,
Venit ad fluvium iam vespere mediante,
Cui nomen est Ręnum, qua cursus tendit ad urbem
Nomine Warmatiam, regali sede nitentem.
Illic pro naulo pisces dedit antea captos;
Cumque esset transpositus, graditur properanter anhęlus.
Orta vero dies,
Portitor exsurgens prefatam venit in urbem,
Ubi regali coquo, reliquorum certe magistro,
Detulerat pisces, quos vir ille viator dederat.
Hos vero dum pigmentis condisset et apposuisset
Regi Cundhario, miratus fatur ab alto:
„Ergo istiusmodi pisces mihi Francia numquam ostendit.
Dic mihi quantotius, cuihas homo detulit illos?“
At ipse respondens narrat, quod nauta dedisset.
Tunc princeps hominem iussit accersire eundem;
Et cum venisset, de ré quesitus eadem
Talia dicta dedit et causam ex ordine pandit:

„Vespere enim preterito residebam ego litore Rhęni.
Conspexi, et ecce viatorem vidi festinanter venire,
Tamquam pugne per membra paratum.
Aere etenim poenitus fuerat, rex inclite, cinctus;
Gerebat namque scutum gradiens, et hastam choruscam.
Viro certe forti similis fuit, et quamvis ingens
Asportaret honus, gressum tamen extulerat acrem.
Hunc incredibili forme puella decorata nitore
Assequebatur, ipsaque caballum per lora rexit robustum,

bina quidem scrinia non parva ferentem dorso. Quae scrinia, dum cervicem sonipes ille discutiebat ad altum, voluminaque crurum superba glomerare cupiebat, dabant sonitum quasi quis gemmis illiserit aurum. Hic miles mihi presentes pro munere dederat pisces." Cumque his Hagano audisset verbis — residebat quippe ad mensam —

Laetus in medium prompsit de pectore verbum:
„Congaudete mihi, queso, quia talia novi.
Waltharius collega meus remeavit ab Hunis."
Cundharius vero princeps atque superbus ex hac ratione
Vociferatur, et omnis ei mox aula reclamat:

„Congaudete mihi, iubeo, quia gazam, quam Gybichus rex pater meus transmisit Attile regi Hunnorum, hanc mihi cunctipotens huc in mea regna remisit." Qui cum dixisset talia, mensam pede percukit, et exiliens ducere aequum iubet et sellam componere ilico sculptam; atque de omni plebe elegit duodecim viros, viribus insignes et plerumque animis probatos, inter quos simul ire Haganone iubebat. Qui Hagano memor antiquae fidei et prioris sotii, nitebatur transvertere rebus. Rex tamen ę contra instat et clamat:

„Ne tardate, viri! precingite corpora ferro!"

Instructi itaque milites tęlis, nam iussio regis ur-

gebat, exiebant portis, ut Waltharium caperent, sed omnimodis Hagano prohibere studebat. At infelix rex coepto itinere resipiscere non vult. Interea vir inclitus atque magnanimus Waltharius de flumine pergens venerat in silvam Vosagum ab antiquis temporibus vocitatam; nam nemus est ingens et spatiosum, atque repleta ferarum plurima, habens ibi suętum canibus resonare tubisque. In ipsa itaque sunt bini montes in secessu ipsius atque propinqui, in quorum medium quamvis angustum sit spatium, tamen specus extat amoenum.

Mox iuvenis ut vidit, „Huc“ inquit „eamus.“
Nam postquam fugiens Avarorum arvis discesserat,
Non aliter somni requiem gustaverat idem,
Quam super innixus clipeo vix clauserit oculos.

Tum demum bellica deponens arma, dixit virgini, in cuius gremium fuerat fusus: „Circumspice caute, Hildegund, et nebulam si tolli videris atram, tactu blando me surgere commonitato. Etiamsi magnam conspexeris ire catervam, ne subito me excutias a somno, mí kara, cavęto; sed instantem cunctam circa explora regionem.“ Haec ait, statim oculos conclauserat ipse, desiderantes frui iamdiu satis optata requie.

Ast ubi Cundharius vestigia pulvere vidit,
Cornipedem rapidum saevis calcaribus urguet, dicens:
„Accelerate viri! iam nunc capietis eumdem.
Numquam hodie effugiet: furata talenta relinquet.“

Ilico inclitus Hagano contra mox reddidit ista: „Unum tantum verbum dico tibi, regum fortissime:

Si toties tu Waltharium pugnasse videres,
Quotiens ego nova caede furentem,
Numquam tam facile spoliandum forte putares.
Vidi Pannonicas acies, cum bella agerent
Contra aquilonares sive australes regiones.
Illic Waltharius propria virtute choruscus,
Hostibus invisus, sociis mirandus obibat.

Quisquis ei congressus erat, mox Tartara vidit.
O rex et comites, experto credite, quantus
In clipeum surgat, qua turbine torqueat hastam."
Sed dum Cundharius malesana mente gravatus
Nequaquam flecti posset, castris propiabant.
At Hiltgund de vertice montis procul aspiciens,
Pulvere sublato venientes sensit; ipsum
Waltharium placido tactu vigilare monebat.
Eminus illa refert quandam volitare phalangam.
Ipse vero oculos tentos summi glaucomate purgans,
Paulatim rigidos ferro vestiverat artus.

Cumque paululum properassent, mulier corusscantes ut vidit hastas, stupefacta nimis „Hunos hic" inquit „habemus." Que ilico in terram cadens effatur talia tristis:

„Obsecro, mí senior, mea colla seccentur,
Ut que non merui thalamo sociari,
Nullius iam ulterius paciar consocia carnis."

Cui Waltharius: „Absit quod rogitas; mentis depone pavorem. Ipse Dominus, qui me de variis sepe eduxit periculis, ille valet hic hostes, credo, confundere nostros." Haec ait, oculosque adtollens effatur ad ipsam: „Non assunt hic Avares, sed Franci nebulones, cultores regionis." Aspicit, et gnoscens iniunxit talia ridens: „En galeam Haganonis! meus collega veternus atque socius."

Hoc hęros introitum stationis hadibat,
Inferius stanti predicens sic mulieri:
„Coram hac porta verbum modo iacto superbum:

Hinc nullus rediens Francus, quis suae valeat nunciare uxori, qui tante presumpserit tollere gazae." Nec dum sermonem conpleverat, et ecce humo tenus corruit, et veniam petiit, quod talia dixit. Postquam autem surrexit, contemplans cautius dixit: „Omnes horum quos video nullum timeo, Haganone remoto. Nam ille meos per prelia scit mores, iamque didicit, tenet et hic etiam sat callidus artem. Quem si forte

volente Deo intercepero solum; ex aliis namque formido nulla."

Ast ubi Waltharius tali statione receptum
Conspexit Hagano, satrapae mox ista superbo
Suggerit verba: „O senior, desiste lacessere bello
Hunc hominem! Pergant primum qui cuncta requirant,
Et genus et patriam nomenque et locum relictum,
Vel si forte petat pacem prebens sine sanguine."

Qui licet invitus dicta Haganoni acquievisset, misit ilico e suis, mandans Walthario, ut redderet pecuniam quam deferebat. Ad quos Waltharius talia fertur dedisse verba: „Ego patri suo eam non tuli neque sibi. Set si voluerit eam capere, vi defendo eam fundens alterius sanguinem." Cumque hec denunciata essent Cundhario, protinus misit, qui eum oppugnarent. Vir autem ille fortis ut erat, viriliter se ab ipsis modicum defendens, ilico interfecit. Rex autem ut vidit, et ipse protinus feroci animo cum reliquis super eum venit. Waltharius vero nichil formidans, sed magis ut supra viriliter instabat prelio. Cepit autem et ex illis Waltharius victoriam, occisis cunctis preter regem et Haganonem. Qui cum eum nullatenus superare possent, simulaverunt fugam. Sperans ergo Waltharius eos inde discedere, reversus in statione acceptaque omni suppellectili sua, et ipse mox cum Ildegunda ascensis equis cepit iter agere. Cumque Waltharius egressus esset ab antro quinque vel octo stadia, tunc leti posterga ipsius recurrentes memorati viri, quasi victum eum iam extra rupe cogitabant. Contra quos ilico Waltharius quasi leo insurgens, armis protectus fortiter debellabat bellantibus sibi. Qui diu multumque invicem pugnantes ac pre nimia lassitudine et siti deficientes, iam non valebant virorum fortissimum superare. Et ecce respicientes viderunt a sagma Walthari vasculum vini dependere.

10. Interea in eodem monasterio pro consuętudine eisdem temporibus dicitur habuisse plaustrum ligneum mire pulchritudinis operatum, in quo nichil aliquando fertur portasse aliquid preter unam perticam, quae sepissime configebatur in eo, si necessitas cogeretur; sin autem, tollebatur et alio in loco recondebatur. In cuius summitate ferunt, qui videre vel audire a videntibus potuerunt, habuisse tintinnabulum appensum, valde resonantem. Cortes vero vel vicos ipsius monasterii, quae erant proximiores monasterio per Italiae tellus, in quibus ministri monachorum oportunis temporibus congregabant granum aut vinum. Cum autem necessitas vehendi exigeret ad monasterium eundem sumptum, mittebatur plaustrum hoc cum predicta pertica in eo conficta cum skilla ad predictos vicos, in quibus scilicet vicis inveniebantur nonnulla alia plaustra congregata, plerumque centena, aliquando ętiam quinquagena, quae deferebant frumenta vel vinum ad antedictum coenobium. Hoc vero plaustrum dominicale nil ob aliud mittebatur nisi ut agnoscerent universi magnates, quod ex illo inclito essent plaustra monasterio. In quibus erat nullus dux, marchio, comes, presul, vicecomes aut villicus, qui qualicumque violentia auderet eisdem plaustris inferre. Nam per foros Italiae annuales, ut tradunt, nullus audebat negotia exercere, donec eundem plaustrum vidissent advenire mercatores cum skilla. Contigit autem quadam die, ut ministri ipsius ecclesiae cum supradictis plaustribus oneratis solito venirent more ad monasterium. Qui venientes in ipsa valle, in quodam prato invenerunt familiam regis pascentes equos regios. Qui statim ut viderunt tanta bona servis Dei ministrare, fastu superbiae inflati insurgunt ilico super eisdem hominibus, auferentes ab eis omnia quae deferebant. Qui defendere vo-

lentes sę et sua, incurrerunt in maiorem ignominiam, perdentes omnia. Qui statim mittunt legatum ad monasterium, qui ista nunciaret abbati et fratribus.

11. Abbas autem mox iussit congregari fratres, quibus insinuavit omnem rei eventum. Erat autem tunc pater congregationis eiusdem monasterii nomine Asinarius, vir sanctitatis egregius, Francicus genere, multis fulgens virtutibus. Cui cum unus nomine Waltarius, cui superius memoriam fecimus, respondisset, ut diligeretur illic predictus pater sapientes fratres, ob quorum precacionem tanti sumptui dimitterent iamdicti predones invasionem: respondit protinus eidem abbas et ait: *Quem prudentiorem et sapientiorem te mittere possimus, omnino ignoramus. Te autem, frater, moneo ac iubeo, ut celerius ad eos pergas, nobisque victum vi raptum quantocius reddere festinent moneto; alioquin citissime in gravi ira incurrant Dei.* At Waltarius cum sciret conscientie sue illorum contumacia ferre non posse, respondit, se denudandum ab ipsis tunicam quam gestabat. Predictus vero pater, cum esset religiosus, ait: *Si abstraxerint a te tunicam, da illis et cucullam, dicens preceptum tibi fuisse a fratribus.* Cui Waltarius: *Ergo de pellicia ac de interula quid facturus sum?* Respondit venerandus pater et ait: *Dicito, et ex illis tibi a fratribus aeque a fratribus fuisse imperatum.* Tunc Waltarius: *Obsecro, mi domine, ne irascaris, si loqui addero. De femoralia quid erit, si similiter voluerint facere ut prius fecerunt?* Et abbas: *Iam tibi predicta suffitiat humilitas: nam de femoralibus tibi aliud non precipiam, cum magna nobis videatur fore humilitas priorum vestium expoliatio.* Exiens vero Waltarius, cum talia audisset a tanto patrono, coepit a familia queritare monasterii, an haberetur ibi caballum, cui fiducia inesset bellandi, si necessitas cogerętur. Cui

cum famuli ipsius aecclesiae respondissent, bonos et fortes habere poene se essedos, repente iussit eos sibi adsistere. Quibus visis, ascendit mox cum calcaribus causa probationis supra singulorum dorsa; cumque promovisset primos et secundos, et sibi displicuissent, rennuit eos, extemplo narrans illorum vitia. Ille vero recordans secum nuper deduxisse in monasterio illo caballum valde bonum, ait illis: *Illum ergo caballum quem ego huc veniens adduxi, vivit an mortuus est?* Responderunt illi: *Vivit, domine*, inquiunt; *iam vetulus est, cęterum ad usum pistorum deputatus est, ferens quotidię annonam ad molendinum hac referens.* Quibus Waltharius: *Adducatur nobis, et videamus qualiter se habetur.* Cui cum adductus ęssęt et ascendisset super eum ac promovisset, ait: *Iste*, inquid, *adhuc bene de meo tenens nutrimentum, quod in annis iuvenilibus meis illum studui docere.* Accipiens ergo Waltharius ab abbate et cunctis fratribus benedictionem ac valedicens, summens secum duos vel tres famulos, propere venit ad iamdictos predatores. Quos cum humiliter salutasset, coepit illos monere, ne iam servis Dei ulterius talem inferrent iniuriam, qualem tunc fecissent. Illi autem cum dura Walthario coepissent respondere verba, Waltharius ę contra sepissime illis duriora referebat. Híí vero indignati hac superbiae spiritu incitati, cogebant Waltharium exuere vestimenta, quibus indutus erat. At Waltharius humiliter ad omnia illos obaudiebat iuxta preceptum abbatis sui, dicens a fratribus hoc sibi fuisse imperatum. Cumque expoliassent eum, coeperunt ętiam calciamenta et caligas abstrahere. Cum autem venissent ad femoralia, diutius institit Waltarius, dicens sibi a fratribus minime fuisse imperatum, ut foemoralia exueret. Illi vero respondentes, nulla sibi fore cura de precepta monachorum. Waltharius vero ę contra semper as-

serebat, nullo modo sibi convenisse ea relinquere. Cumque coepissent illi vehementissime vim facere, Waltharius clam abstrahens a sella retinaculum, in quo pes eius antea herebat, percussit uni eorum in capite, qui cadens in terram, velut mortuus factus est: arreptaque ipsius arma, percutiebat ad dexteram sive ad sinistram. Deinde aspiciens iuxta se vidit vitulum pascentem; quem arripiens, abstraxit ab eo humerum, de quo percutiebat hostes, persequens ac dibachans eos per campum. Volunt autem nonnulli, quod uni eorum, qui Waltario plus ceteris inportunius insistebat, cum se inclinasset, ut calciamenta Walthارii ab pedibus eius extraeret, hisdem Waltharius ilico ex pugno in collum eius percutiens, ita ut os ipsius fractum in gulam eius caderet. Ex illis namque plurimis occisis, reliqui vero in fugam versi relinquerunt omnia. Waltharius autem adepta victoria accipiens cuncta et sua et aliena, repedavit continuo ad monasterium, cum maxima preda oneratum. Abbas autem talia ut ante audierat, vidit, ilico ingemuit ac se in lamentum et precibus cum reliquis pro eo dedit fratribus, increpans eum valde acrius. Waltarius vero exin penitentiam accipiens a predicto patrono, ne de tanto scelere superbiretur in corpore, unde iacturam pateretur in anima. Tradunt autem nonnulli, quod tribus vicibus cum paganis superirruentibus pugnaverit, atque victoriam ex illis capiens ignominiose ab arva expulerit. Nam ferunt aliquanti, quod alio tempore, cum de prato reverteretur ipsius monasterii, quod dicitur Mollis, de quo eiecerat equos regis Desiderii, quos ibi invenerat pascentes ac vastantes erbam; qui cum multos ex illis debellans vicisset ac reverteretur, invenit iusta viam columnam marmoream, in qua percussit bis ex pugione, quasi leto animo ex victoria; qui maxima ex ea incidens parte, deiecit in terram.

Unde usque in hodiernum ibi dicitur diem Percussio vel Ferita Waltari.

12. Obiit interea vir magnanimus atque inclitus comes et aleta Waltharius senex et plenus dierum. Quem asserunt nostri multos vixise annos, quorum numerum collectum non repperi; sed in actibus vitae suae cognoscitur, quibus extiterit temporibus. Hic sicut legitur in hoc fuisse evo prudentiae corporis ac decore vultui strenuissime adornatus, ita in predicto monasterio post militie conversionem amoris obedientiae et regularis discipline oppido fervidissimus fuisse cognoscitur. Inter alia etiam, que ipse in eodem gessit monasterio, fecit siquidem, dum vixit, in summitate cuiusdam rupis sepulcrum, in eadem petra laboriosissime excisum; qui post suae carnis obitum in eodem cum quodam nepote suo, nominę Rataldo, cognoscitur fuisse sepultus. Hic filius fuit filii Waltharii, nomine Ratherii, quem peperit ei Hildegund prenominata puella. Horum ergo virorum ossa post multos annos defunctionis suae sepissime visitans pre manibus habui. Nam huius Rathaldi capitis quedam nobilis matrona, cum illo causa orationis cum aliis convenisset ex Italiae tellus, occulte in braciale supposuit suo, atque ad quendam castrum suum deportavit. Quod cum quadam die igne supposito concremaretur, post multa adustionem illum recordans capite foras traxit atque contra igne tenuit; qui mox mirifice extintus est.

13. Post itaque incursionem paganorum, quae ultima contigerat vice antequam hisdem locus reaedificaretur, ignorabatur omnino supradicta sepultura Waltharii ab incolis loci, sicut ceteras alias. Eratque tunc vidua nominę Petronilla in civitate Sigusina, quae ob nimiam senectutem totam ut ferunt incedebat curvam; cuius quoque oculi iam pene caligaverant. Haec vero mulier habuit filium

nominę Maurinum, quem pagani de predicta valle secum vim facientes deduxerunt cum ceteris concaptivis. Cum quibus, ut dicebat, amplius quam triginta in illorum manserat arva annorum; postmodum vero licentia a proprio accepta domino, ad domum remeavit propriam; in qua inveniens matrem iam senio confectam, ut supra diximus, quae cotidie ad solis residere erat solita teporem supra quandam amplissimam petram, quae proxima erat civitati. In huius ergo femine circuitu veniebant viri cum femine civitatis, scisitantes ab ea de antiquitate ipsius loci. Quae referebat illis multa, maxime de Novalicio monasterio. Dicebat enim illis multa et inaudita, quae viderat vel audierat a progenitoribus, et quantos abbates, quantasve destructiones ipsius loci facte a paganis fuerant. Haec igitur quadam die deduci illic se fecerat a quibusdam viris; quae ostendit illis sepulturam Waltharii quae ante ignorabatur, sicut ab antenatis audierat; quamquam enim nulla foeminarum olim appropinquare illo in loco audebat. Referebat etiam, quantos puteos nuperrime in illo habebantur loco. Nam vicini agebant pretaxatae mulieris, ducentos prope vixisse annos.

14. Antiquis quoque temporibus erat monasterium subditum Novalicio in vallem Bardoniscam, ubi dicitur Plebemartyrum, pro eo quia ibi quondam occisi fuerunt monachi ipsius monasterii, cum diversi generis atque sexus qui ibidem quasi confugium fecerant, a paganis Langobardi, eo tempore, quo ipsi Novaliciensem monasterium similiter depopulaverunt. Inter quos interfectus fuit quidam monachus nomine Iustus, qui iustus erat et nominę et opere, atque alter cui nomen fuit Flavianus. Horum namque monachorum epythafia suis capitibus subposita sunt tempore interfectionis eorum. Quorum unus sic legebatur: *Hic iacet Iustus mona-*

chus frater Leonis, sotius sancti Petri Veri. Alterum vero non reminiscimus.

15. In eodem denique monasterium multae fiunt semper sanctorum visitationes, que sepissime bonis monachis et simplitioribus hominibus apparent. A quibus nonnullis audivi, Domino teste, referre, quia tanta turba beatorum hominum albatorum ibi bonis apparent in silentio noctis, quanta si videres ex civitate aliqua omnes viri et femine simul pergere; sicut faciunt christicoli tempore rogationum, quando pergunt per eclesias sanctorum sufragia flagi . . .

. . . .

(17.) . . . . patricio, qui et ipse mox tradidit eidem loco atque abbati, pro eo quia prope erat de iamdicti coenobii; et ille archiepiscopus recepit prefatam cellam puellarum vocabulo Sancti Petri in sua civitate.

18. Cum autem vir clarissimus atque mente et rebus Deo ditissimus iam sepedictus patricius, cum cuncta donatione, quae ex suis opibus et ruribus sive servis et ancillis, quibus beato Petro Novaliciensi monasterio tradiderat, quem sibi, ut suprà locuti sumus, heredem mente devota instituit, timens ne aliquando post multa annorum curricula ipsud monasterium a qualicumque gente vastaretur, quod et ter eu! factum fuisse legimus: precępit ex candidissimis marmoribus et diversis lapidum generibus mire pulchritudinis et altitudinis elevari archum in Sigusina civitate, herens muros ipsius de foris; sub quo olim terebatur via, qua vehebatur iuxta aqueductum ante castrum Viennensis. In quo fecit ex ambabus scribere partibus, quae et quanta in ipsa civitate et in tota valle tradiderat herede suo beato Petro; ut si aliquando invidiante vel incitante diabolo monasterium ipsud destrueretur, ut monachi qui ibidem iterum aedificantes habitare vellent, in predicto lectitando invenirent archo,

quae ad eundem locum pertinere videbatur arva. Propterea enim studiosissimus pater in predicto scribere voluit archo, ut quanto plures eam legerent, tanto minus honor ipsius monasterii occultaretur; videlicet ut hi qui de Italia transituri erant ad Galliam, supra se ante oculos in promtu haberent eandem scripturam; similiter vero illi qui de Gallia viam carpebant ad Italiam, ex altera archi parte haberent quae legere possent; quatenus semper scirent monachi ipsius coenobii, quid olim ibi delegisset ipse. Similiter per omnes vicos et curtes precepit fieri; quae usque in odiernum permanent diem. Ipse vero residebat in castrum Viennense, in quo aliquantas petras de eadem re iussit conscribi.

19. Erant autem sub eodem monasterio eo tempore multa monasteria, scilicet in Frantia et in Burgundia sive in Italia seu in Gallia, necnon et per diversas provincias, sicut et in Roma duo monasteria, atque in Ingolismo alia duo. Cum vero persecutio paganorum facta fuisset in predicto Novalicio, tunc illi monachi qui erant de Frantia, ad propriam repedaverunt arvam manentes deinceps per cellulas, quae ante fuerant sub eius ditione constitutae. Similiter namque alii atque alii fecerunt, deferentes libros ex illo antiquissimo loco atque membranas. Tertia autem destructione facta, permansit locus ille sacer ac Deo dicatus annis absque habitatione alicuius hominis. Sicque factum est, ut cum illi qui de Frantia fuerant sive de diversis locis, sicut supra diximus, qui ob metum paganorum exinde fugissent, ut amplius non repedarent Novalicio, neque illi ex Novaliciensi suos ultra agnoscere potuerint fratres, cum omnes monachi infra supradictorum annorum solitudinis illius defuncti fuerint.

20. Narrabo ętiam adhuc miracula, quae de tanto

bene condecet fari loco. Erat preterea nostri temporis in familia predicti coenobii bubulcus quidam, ortus ex viculo quodam Viennensi urbi proximo, nomine Gislardus, qui amplius quadraginta annorum fertur in ipso servisse loco. Hic cum quadam die summo surrexisset crepusculo, ut boves eiceret in pratum quod est ante ipsum sacrum monasterium ad pascendum, continuo se ubi pervenit in quodam loco conculcans obdormivit. Qui cum post somnii quietem surrexisset, omnem comam capitis hac barbam in eodem loco, ubi obdormivit, mox cęcidit ut surrexit. Erat enim valde capillatus, ut asserunt qui eum ante viderunt, hac barbam habens prolixam. Mecum enim per triennium habitans, sepissime loquelae eius et aspecti omnino ubertim fruitus sum. Alio namque tempore militum turba in eodem causa orationis convenerat loco. Ubi dum omnes quiętem corporis in nocte dedissent, unus ex illis, cui aequi traditi fuerant ad custodiendum, in predictum eos eiciens pratum, ut pastu herbarum reficeret, eos ilico insecutus est. Ubi cum se inclinasset et obdormisset, omnes capilli eius a capite defluxerunt. Hisdem namque vir ut surrexit, mox caput eius denudatum apparuit, lucens tamquam quis galeam ferret in capite micantem hac perlucentem. Continuo sotii illius cum vidissent quae evenerat, mirati sunt dicentes: *Supra tumbam alicuius sancti obdormisti.* Ipse vero lacrimis totus profusus, cum maximo dolore et ignominia talia videbatur invitus sustinere. Et quid mirum, si in eodem tanta fiunt miracula loco, in quo multa quondam fuerunt martiria diversa genera celebrata?

EXPLICIT LIBER II.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

1. *De quodam viro insignissimo atque precipuo nominę Magafredo.*
2. *De filio eius nominę Frodoino, quem puerum Novaliciensi monastico ordini tradidit erudiendum.*
3. *Quod idem iuvenis crescendo obedientiae sub abbate pollebat, atque de virtute in virtutibus semper proficiebat.*
4. *Quod post eiusdem monasterii patris obitum memoratus Frodoinus in loco ipsius sit ordinatus.*
5. *Quod nemo hominum potest prudentiae eius sanctitatis pleniter ennarrare.*
6. *Quod suis temporibus Karolo regi Francorum Dominus per visionem insinuavit, ut ad Italiam suae dicioni properaret subiugandam.*
7. *Quod Gemino monte ubi primum pertransivit, in Novalicio mox aliquandiu cum exercitu consedit.*
8. *Ubi omnem sumptum monachorum in cibum cum suis consumpsit.*
9. *De Desiderio rege Langobardorum, qui omnem aditum Italiae illi prohibere voluit.*
10. *De ioculatore qui ad eum venit, et ei viam se ostensurum sine iacturam repromisit.*
11. *De sancto Frodoino abbate, qui ad eum duos monachos misit, mandans illi, ut in crastinum ante profectionem escam capere dignaretur.*
12. *De miraculis eiusdem beatissimi Frodoini, et quantam in eum rex ammirationem exinde habuerit.*
13. *Ubi multa bona pro ammiratione sanctitatis ibi facere predixit.*
14. *Quod post invasionem Italiae sancto viro cortem quandam regiam nominę Gabianam tradidit.*

15. *De filio suo Ugone, quem beato viro in monastica professione nutrire rogavit.*
16. *De cruce, quam idem beatissimus vir in eodem loco fecit, et quibus pignoribus in ea locavit.*
17. *Quod quadraginta et tribus annis in abbatia sine crimine mansit.*
18. *De testamentum ipsius loci, quod fecit renovari.*
19. *De famulos ipsius aecclesiae, qui manebant in villa Ociatis, qualiter eos ante regis legatos devicit.*
20. *De exempla ęmunitatis Karoli regis atque patricii ad abbatem Frodoinum.*
21. *De Atteperto monacho.*
22. *De Carolo imperatore et Algiso regis Desiderii filio.*
23. *Cur occidere eum Carolus voluit.*
24. *Qualiter ęvaserit, et ad Anzam matrem usque pervenerit.*
25. *De Amblulfo abbate.*
26. *Quod post Amblulfum Hugo in abbatiam electus sit.*
27. *De eo quod feliciter eam suis temporibus rexerit.*
28. *De transitu Caroli imperatoris.*
29. *Quod hisdem temporibus ortum sit bellum inter quattuor fratres filios Caroli.*
30. *Quod eo die quo commissum est prelium, diabolus Romanis nuntiavit.*
31. *De sancti Medardi monasterio.*
32. *De transitu Hugoni abbatis.*
33. *De Otto imperatore, qui post multos annos Carolum invisere voluit.*

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

1. Fuit igitur circa haec tempora apud regnum Francorum vir quidam inclitus nomine Magafredus, qui et ipse Francigena extitit, scilicet tempore Pipini

ducis eiusdem prenominate gentis. Hic vero, ut nonnulli tradunt, lineam consanguinitatis ab ipsis regibus Francorum priscis traxisse temporibus; fuit ętiam dives in opibus hac terrarum fultus ruribus. His quoque diebus Liutprandus rex Langobardorum apud Italiam strenue regnabat, qui tantae longitudinis fertur pedes habuisse, ut ad cubitum humanum metirentur. Horum vero pedum mensura pro consuetudine inter Langobardos tenetur in metiendis arvis usque in presentem diem, ita ut pedes eius in pertica vel fune 12, fiat tabulam. Erat enim pius in pupillis et viduis, misericors in iudiciis, largus in aelemosinis pauperum, beneficus et rector Dei ecclesiarum. Huius ergo temporibus apud Forovicum erat sanctus Baodelinus, et in episcopio Astensis sanctus preerat Evasius episcopus. Ad hunc vero predictum regem Pipinus suum parvulum filium nomine Karolum direxit, ut ei iuxta more ex capillis totonderet et fieret ei pater spiritualis. Quod et fecit; nam remisit eum patri suo multis honoratus muneribus. Cumque Pipinus ex hoc mundo migrasset, regnante Karolo filius eius, Sarraceni super eius arvam irruentes devastabant cuncta. Qui Karolus statim per legatos Liutprando mandans, ut cum Langobardis Galliam sibi in adiutorium veniret. Nam coniuncti Franci cum Langobardis et cum excomprovincialibus, Sarracęni ab ipsa terra ignominiose eiecerunt. Non multo ergo post tempore gloriosus rex Liutprandus defungitur, et in loco eius Desiderius rex exaltatur. Huic ergo fuit uxor nomine Anza. Ergo de his nobis dicta sufficiant; succincte ad historiam redeamus.

2. Habuit siquidem idem prenominatus vir inter caeteros filios unum nomine Frodoinum, qui magnae auctoritatis et mirae sanctitatis apud Novaliciense oppido legitur fuisse pater. Siquidem cum esset parvulus puerulus, tradidit eum iamnominatus pater

abbati Novaliciensi coenobio, qui et ipse illis diebus maximis fulgebat in mundo virtutibus. Putatur enim tunc pater eiusdem monasterii fuisse sanctae memoriae Asenarius abbas. Fuerat siquidem et ipse Francicus genere, hac nominatissimus inter proceribus Francorum. Dedit ergo pater multa terrarum predia eidem filio suo, quem tradidit monastico ordini erudiendum.

3. Nutritus vero idem puer hac eruditus in omni scientia litterarum, sive in cunctis in quibus doceri eum oportuerat, factusque iuvenis, coepit semetipsum in nonnullis bonorum operum exercitiis constringi, atque sapientioribus et sanctioribus senioribus ita oboedientiae et subiectione se humiliabat, ut nullus putaretur in monasterio secundus. Sicque crescens de virtute in virtutibus, cotidie pollebat nonnullis bonis operibus. Quis ergo valet lingua facta illius explicare? Ante ergo, ut opinor, tempus deficeret, lingua tabesceret, mens estuaret, ętiamsi tocius corporis membra verterentur in linguas, nequirent fari virtutes illius, in quibus se die noctuque exercitans, scilicet in vigiliis quibus aliis preveniebat, orationibus peculiariis, maceratione corporis, abstinentia ciborum et potuum, caritate, humilitate, oboedientia, pacientia, castitate, mansuętudine, subiectione; et ut ante dixi, dies ante deficerent, quam facta bona operum suorum lingua explicare valeret.

4. Defunctus itaque est seculo almificus pater Asenarius. Cui successit protinus in abbatia vir valde laudabilis domnus Witgarius episcopus. Qui cum obisset, successit post eum, eius sanctitatem sequens gloriosissimus pastor Frodoinus. In huius quoque abbatis electione postulatum est a Domino, quis ex ipsis omnibus dignus esset tanti honoris excipere. Quibus mox divinitus ostensum est, Frodoinum ad hoc esse dignum. Evenerat igitur illo

in loco tali consuętudine antiquis temporibus, ut non aliquis ibi in pastorem eligeretur, defuncto patre, donec cuncti fratres communi consilio unanimesque Dominum per biduanis et triduanis abstinentiae die noctuque supplicarent. Sicque a Deo post hanc flagitationem digni ad laborem hunc inveniebantur; et ideo quia Dei cum voluntate fiebat, semper bono melior subsequebatur. Haec vero non vidi neque in lectione aliqua repperi, sed auditu didici.

5. Erat preterea in beato Frodoino abbate tanta vigilantia et studia sanctitatis, ut neminem in haec arva abbatum vel episcoporum aut aliquem in studio sanctitatis degentem eius meritis et virtute comparari audeam. Quippe cum nemo hominum eius prudentiae vel sanctitatem nullomodo pleniter possit ennarrari, cum in finem huius opusculi sui mirum de eo quippiam et incredibile forsitan dicturus sum.

6. Eo igitur tempore, quo fama istius viri sanctissimi per mundi partes micans refulgebat, Dominus omnipotens per visionem Karolo regi Francorum ostendere dignatus est, ut ad Italiam quantocius properaret suae dicioni subiugandam. Qui protinus convocans vicinas gentes, fecit exercitum copiosum cum manu valida Francorum, ad Italiam disposuit ilico cum suis propere venire.

7. Movens interea idem rex ingentem exercitum suum, pervenitque in montem Geminum, sive ianuam regni Italiae dici potest, in quo olim templum ad honorem cuiusdam Caco deo, scilicet Iovis, ex quadris lapidibus plumbo et ferro valde connexis, mirae pulchritudinis, quondam constructum fuerat. In eo quoque monte duae consurgunt fontes, unus ex uno latere montis, alter ex alio, sicque in convallibus suis descendentes et paulatim crescentes magna efficiuntur flumina. Una

vero, cui nomen est Duria, pergens per Italiam semper turbida, paucos ferens pisces, non obmittens suum nomen, donec demergatur in Heridanum maximum fluviorum. Alia namque discurrit per Galliam provinciam, valde pisciferam et claram, usque dum veniatur in Rhodanum fluvium. Cumque de eodem monte Karolus descenderet, invenit in descensu ipsius montis turrem quandam, sub qua carpebatur via, in qua manebat latro cum suis latronibus, nomine Ebrardo; qui multa mala ibi faciens cum suis, non permittebat aliquem inlesum transire, aut depredabantur aut vapulabantur aut interficiebantur; sicque sanguis ibi innoxius nimis effundebatur. Hunc ergo latronem obpugnans Karolus devicit coepit et interfecit, turremque ipsam destruxit. Exinde vero movens exercitum, pervenit ad Novaliciense monasterium, ubi cum suis diutissime moratus est.

8. Cumque rex cum suis totam vallem Sigusinam occupasset, pervenit ipse, ut supra diximus, ad Novaliciensem famosissimum coenobium; ubi tamdiu stetit, donec omnem sumptum et escam monachorum in cibum consummeretur. Non enim ibi sine causa morabatur. Erat vero illis diebus hoc coenobium valde opulentissimum et rebus ditissimum, et de sanctissimo patre bene fuerat comptum.

9. Ante ergo adventum Karoli audiens Desiderius rex Langobardorum, quod super se venturus esset, misit ad universos potentes et magnates regni sui; sciscitat ab eis quid facturus esset. Qui respondentes dixerunt, non sibi posse cum modico exercitu occurrere, qui cum valida manu super se veniebat. *Sed iube*, aiunt, *omnes valles et aditos Italiae, per quos de Gallia ad Italiam transiri potest, muro et calce de monte ad montem claudere, et sic per propugnaculis et turribus aditum ipsum*

prohibere. Qui ita fecit. Nam usque in presentem diem murium fundamenta apparent; quemadmodum faciunt de monte Porcariano usque ad vicum Cabrium, ubi palacium illis diebus ad hoc spectaculum factum fuerat.

10. Dum autem haec a Desiderio facta fuissent, et Franci nullum transitum alicubi repperiri potuissent, veniebat pars exercitus Francorum per dies singulos, plerumque milleni, aliquando duo milia, obpugnabant et obsidebant Langobardos, super eis propugnaculis obsistentibus. Erat enim regi Desiderio filius nomine Algisus, a iuventute sua fortis viribus. Hic baculum ferreum aequitando solitus erat ferre tempore hostili, et ab ipso fortiter inimicos percutiendo sterni. Cum autem hic iuvenis dies et noctes observaret, et Francos quiescere cerneret, subito super ipsos irruens, percutiebat cum suis a dextris et a sinistris maxima caede eos prosternebat. Cum vero haec per dies singulos agerentur, contigit ioculatorem ex Langobardorum gente ad Karolum venire, et cantiunculam a se compositam de eadem re rotando in conspectu suorum cantare. Erat enim sensum predicte cantiunculae huiusmodi:

Quod dabitur viro premium,
Qui Karolum perduxerit in Italiae regnum,
Per quae quoque itinera
Nulla erit contra se hasta levata,
Neque clypeum repercussum,
Nec aliquod recipietur ex suis dampnum?

Cumque haec dicta ad aures Karoli pervenissent, accersivit illum a se, et cuncta quae quesivit dare illi post victoriam repromisit.

11. Karolus ergo mandans suos, mox in crastinum paratissimos ęssę ad iterandum. Ubi sanctissimus pater Frodoinus hoc comperit, protinus illi duos monachos misit, mandans ut in crastinum

ante profectionem escam capere dignaretur. Quibus Karolus respondit: *Ergo iam plurimi evoluti sunt dies, quibus ego cuncta vestra bona cum meis in cibum consumpsi.* At illi perseveranter instabant, ut iussa sancti viri facere dignaretur. Et ille *Faciam* inquid, *quod iubet dominus meus.* Illis vero recedentibus, precepit suis tota nocte vigilare, et explorare fores monasterii, ne de qualicumque parte ibi cibum vel potum introduceretur. Sciebat enim, quod nihil cibi vel potus sive aliquid ad ędendum in monasterio remansisset. Noverat namque per omnia virum esse sanctum.

12. Ea vero nocte idem pater beatissimus totam duxit pervigilem, rogavitque Dominum cum lacrimis, qui servis suis in montibus et in desertis locis semper ferculis suis ministrare dignatus est, ut sibi misereri dignaretur, prebens alimenta monachis, et qui in deserti regione quinque milia ex quinque panibus et duobus piscibus saciavit hominum, suis saciare dignaretur hospitibus. Cumque his orationibus et aliis huiusmodi tota nocte perorasset, repperit summo mane tanta copia vini et panis in cellario, quanta aliquando ex labore proprio habere potuit. Erant enim omnia vascula vinaria vino optimo replęta et orreum repletum ipsum. Facta autem die, summens rex cibum cum suis, sciscitat qualiter vel unde illis ipsum advenisset cibum? Cui cum cuncta per ordinem relata fuissent, amirans ergo rex et clamans sanctitatem huius viri, laudans Deum et glorificans abiit.

13. Promittens ergo interea rex ante suum egressum ibi multa bona facere, propter ammirationem predicti abbatis et veneratione eiusdem loci coetuque fratrum inibi degentium, quia multi nobiles carne et nobiliores fide scilicet ex Francorum prosapia ibi Deo militabantur. Si quis vero episcopum vel abbatem suo loco desiderasset, de monachis

ipsius loci et de discipulis beati Frodoini et de eius doctrina viri requirebantur. De quibus nonnulli mirae et perfectae sanctitatis in eodem loco exercebant.

14. Igitur tuba convocatus omnis regis exercitus, ipseque rex abbati et omnium fratrum orationibus se commendans, deinde valedicens, precedente iamdicto ioculatore coepit abire. Qui ioculator relinquens omnia itinera, ducebat regem cum suis per crepidinem cuiusdam montis, in quo usque in hodiernum diem Via Francorum dicitur. Cumque de predicto descendissent monte, devenerunt in planiciem vici, cui nomen erat Gavensis; ibique se adunantes, struebant aciem contra Desiderium. Desiderius vero sperans Karolum ante se ad bellum, Karolus autem a dorsa ipsorum de monte descenso festinabat. At ubi Desiderius talia comperit, ascenso aequo Papiam fugiit. Franci enim diffundentes se huc illucque, capiebant omnia vastantes castella scilicet et vicos. Tunc accedens iamdictus ioculator ad regem, petiit ut sibi promissum daretur, quod ante illi pollicitus fuerat. Tunc ait illi rex: *Postula quod vis.* Cui ille: *Ergo ascendam in unum ex his montium, et tubam fortiter personabo corneam, et quantum longe audiri potuerit, dabis mihi in merito et munere cum viris et feminis.* Et rex: *Fiat tibi iuxta verba tua.* Qui protinus adorans regem abiit, ascendensque in uno monticulo, fecit sicut dixerat. Descendensque ilico ibat per viculos et arvam, interrogans quos inveniebat: *Audisti*, inquid, *sonitum tubae?* Cui si dixisset: *Etiam audivi*, dabat illi mox colafum, dicens: *Tu*, inquid, *es meus servus.* Ita ergo dedit illi Karolus, quantum sonitum tubae audiri potuit; atque ita dum vixit tenuit, suique filii post eum; qui usque in presentem diem servi ipsi Transcornati vocantur. Karolus denique capiens Taurinensem civitatem at-

que cunctas urbes et castra universa. Cumque ad Papiam venisset, erat ibi eo tempore sanctus Theodorus episcopus, qui tunc ibi episcopabat; ob cuius meritis prohibitum est Karolo de coelo, ut dum predictus episcopus viveret in corpore, non esset ab eo capta ipsa civitate; nam ita divinitus Karolo revelatum fuerat. Discedente itaque Karolo ab ea, coepit abire per circuitu eiusdem civitatis, capiens urbes universas, scilicet Eporediensem, Vercellis, Novariam, Placentiam, Mediolanum, Parmam, Tertonam, atque eas quae circa mare sunt, cum suis castellis. Deinde non multo post defungitur ille beatus episcopus. Insinuatum est protinus Karolo, quod ille obisset; qui congregans statim universum exercitum, tendit Papiam, circumdat eam atque obsedit. Ibi autem Desiderius rex fugiens manebat cum Algiso filio suo et filia. Erat autem Desiderius valde humilis et bonus. Tradunt vero nonnulli, quod cum hisdem Desiderius cotidię media nocte surrexisset et veniret ad aecclesiam sancti Michaęlis vel sancti Syri sęu per caeteras alias, aperiebantur statim regiae divinitus ante suo conspectu. Dum ergo Ticinensis civitas diu obsideretur, contigit ut filia Desiderii compositam epistolam ultra Ticini fluvium per balistam Karolo transmisit, dicens, ut si se in coniugium accipere dignaretur, traderet illi continuo civitatem et cunctum thesaurum patris. Ad haec Karolus scripsit talia verba puellae, quae amorem ipsius magis in se incitaretur. Quae statim furando tulit claves portae civitatis, quae erant ad capud lectuli patris; atque mandans per balistam Karolo, ut eadem nocte paratus esset cum suis, cum signum sibi ostenderetur, intraret in civitate. Qui ita fecit. Nam cum Karolus ipsa nocte portae civitatis appropinquans intraret, occurrit illi predicta puella, gaudio ex promissione sublevata; quae statim inter pedes aequo-

rum conculcata atque interfecta est; erat enim nox. Tunc in ipso fremitu aequorum per porta intrantium expergefactus Algisus regis filius, evaginato ense percutiebat omnes Francos intrantes per portam. Cui pater statim interdixit, ne faceret, quia voluntas Dei erat. Videns autem Algisus, quia non poterat tanto exercitui sustinere, fugiens abiit. Karolus vero capiens civitatem, ascendit in palatium, ubi ad eum omnis civitas venit; receptaque sacramenta fidelitatis, abiit. Post modicum denique mandans predictus rex abbati Novaliciensis, scilicet Frodoino, ut ad se veniret; quod et fecit. Nam dedit illi cortem magnam nomine Gabianam, ubi cum apendices suos erant mansas mille, propter reverentiam abbatis, ad ipsum locum Novaliciensem. Dicunt vero nonnulli, quod Karolus rex oculos eruisset Desiderii in Ticinensi civitate, ubi eum cepit.

15. Post denique invasionem Italiae a Karolo facta, pergente eo in Romaniae tellus, ubi et imperium et patriciati honorem promeruit, revertente eo, Ugonem filium suum puerulum adduci precepit, quem beato viro Frodoino commendans, rogavit ut in sancta et monastica professione illum nutriret. Qui benigne eum suscipiens aluit et nutrivit, ut filio tanti imperatoris decuit. Ob cuius amorem illo in loco multa predia terrarum et thesaurum multum ibi largitus est. Nam sanctos Cosmam et Damianum martyres ibi adducens donavit; sanctum quoque Walericum similiter ibi largitus est, atque aliorum sanctorum pignoribus.

16. Suo igitur tempore beatissimus Frodoinus thesaurum multum ibi faciens congregavit. Cum quo etiam thesauro fecit crucem in eodem loco, auro argentoque necnon gemmis preciosissimis oppido operatam, in qua ferunt nonnulli gloriosissimis pignoribus habere, scilicet ex lacte beatissime Mariae et de capillis suis et de circumcisione Do-

mini. Caeterum quibus patrociniis in ea contineantur, facta ipsius demonstrant; nam paralitici curati, caeci inluminati, demones fugati, infirmi sanati, incendia sedata, furta inventa, sepissime et vidimus et audivimus per merita beatorum pignorum in ea quiescentium et beati Frodoini abbatis.

17. Eo tempore beatus Frodoinus volens testamentum ipsius aecclesiae renovari, quod quondam Abbo patricius de ipsa aecclesia fecerat tempore Theodorici Gothorum regis, misit duos monachos, Agabertum scilicet et Gislarannum, ad Karolum magnum imperatorem, ut sibi suo imperiali praecepto testamentum ipsud renovari concęderet. Qui benigne illi annuens, cuncta quae illi pętiit impetrare valuit.

18. Erat denique suo tempore villa nominę Otiatis de eodem coenobio, quam quidam homo nomine Dyonisius cum quondam filio suo Hunone beato Pętro Novaliciensis ea dedit cum servis et ancillis, pro animae suae mercędem. Hii quoque famuli post multos dies et post mortem suorum dominorum coeperunt contra monachos et contra ministros ipsius aecclesiae insurgere et litigare, dicentes: *Nos neque nostri pertinentes non sumus de vestro monasterio, pro eo quia aviones nostri vobis pertinentes non fuerunt.* Post[b] paucos vero dies advenerunt legati Caroli imperatoris in Italiam, causas ipsorum hominum et aliorum discutiendas; inter quos adfuerunt Raperto comes et Andreas episcopus atque capellanus domni imperatoris; cum quibus etiam interfuerunt multi iudices et scavinis cum sculdaxibus, quorum nomina dicere potuissemus, si ad alia gressu concito non tenderemus; et consederunt in civitate Ticinensi. Tunc pater Frodoinus misit duos ex suis, Adam scilicet et Dodone monachos, cum Raimperto advocatus de Feleoto ipsius monasterii. Inter quos etiam adfuerunt homines de

villa Oziatis, videlicet famulos ipsius monasterii. Et facta reclamatione examinataque causa, sic diffinita est. Post nonnullos vero annos iterum ceperunt predicti homines vexari et eadem verba repetere ut prius, dicentes, contra legem omnino fuissent pignorati et servitio additi humano. Tunc etiam misit Hludowicus rex filius Caroli Boso comes cum suis iudicibus in Taurinensi civitate; inter quos adfuit Claudius episcopus Taurinensis a parte monasterii cum duobus monachis, Agleranno scilicet et Richario prepositis, cum suo advocatus. Tunc pre manibus ostenderunt de predicta villa iudicatos Dionisi atque Hunnoni pater et filius, in quibus continebatur, qualiter ipsos homines cum villa sub ditione sancti Petri Novaliciensis tradidissent. Erat enim tunc pater Eldradus pastor ipsius monasterii. Et convicti sunt homines iamdicti iterum in conspectu illorum omnium comitum iudicum cunctaque convocatio.

19. Vixit autem sanctissimus pater Frodoinus in abbatiam 43 annis sine crimine; quibus decursis, migravit ex orbe 6. Idus Maii, plenus dierum; ordinatus vero in pastoralitate 4. Idus Februari. Nam in testum quoque euangeliorum, quod Attepertus ex precepto illius sanctissimi patris scripsit, in capite invenimus versus inter alios conscriptos ita:

Questio si lector movet, quis hunc condere librum,
Carmina cumque illum saltim nominę nota.
Frodoinus qui pridem pastor et inclitus euex
Nam per decies quater stabuli custos oviumque est,
His super adiectis ternis, sine crimine mansit.
Verum Attepertus scripsit ob nomine Christi.

20. Fuit enim hisdem Attepertus monachus et sacerdos in iam sepe dicto monasterio, scilicet in temporibus almi Frodoini. Hic famulus fuit predictae aecclesiae, tam in scientia litterarum valde imbutus, quamque in recta conscriptione scriptor

velocissimus. Siquidem ipse multos et varios ac permaximos libros in eadem aecclesiam suis conscripsit temporibus. Ergo ubicumque sua manu antiquaria libros a se conscriptos inter alios invenimus, extimplo recognoscimus.

21. Quodam igitur tempore, cum cunctum Italiae regnum sub ditione Caroli pacifice subsisteret, ipseque in Ticinensi civitate, quae alio nomine Papia apellatur, resideret, Algisus Desiderii regis filius per semetipsum ausus est quasi explorando accedere, cupiens scire quae agebantur vel dicebantur, ut mos est invidorum. Erat enim ipse a iuventute, ut supra retulimus, fortis viribus animoque audax et bellicosissimus. Qui cum in predictam introisset civitatem, agnitus est omnino a nemine. Venerat itaque ibi navigio, non ut regis filius, sed ceu foret de mediocri vulgus modicaque militum turba constipatus. Cumque a nemine militum otius agnosceretur, tandem postremo agnitus est ab uno suo notissimo et patri suo quondam fidelissimo. Eratque tamdiu, quo patrem et regnum amiserat. Qui cum vidisset se omnino ab illo agnosci, et celari non posse, verba deprecatoria coepit illum rogare, ut per sacramentum fidelitatis, quod nuper patri suo et sibi fecerat, regi Carolo suam essentiam non insinuaret. Adquievit ille statim et ait: *Per fidem meam, non te prodam alicui, dum celare te potuero.* Ad quem Algisus: *Rogo ergo te, o amice, ut hodie ad mensam regis, quando pransurus est, in sumitate unius tabularum colloces me ad sedendum, et omnia ossa quae levatura sunt a mensa, tam carne detecta quamque cum carne de conspectu seniorum vexentium sublata, ante me quaeso ponere studeto.* Qui ait illi: *Faciam ut cupis.* Erat enim ipse, qui cibos regios solito inlaturus erat. Cumque ad expectatum iam venissent prandium, fecit ille omnia, ut dicta fuerant. Algisus vero ita confringebat omnia ossa

4

comedens medullas, quasi leo esuriens vorans predam. Fragmenta ergo ossium iaciens subtus tabulam, fecitque non modicam pyram. Surgens namque inde Algisus, ante alios abiit. At rex cum surrexisset a mensa, perspexit et vidit pyram predictam subtus tabulam, et ait: *Quis*, inquid, *o Deus, hic tanta confregit ossa?* Cumque omnes respondissent se nescire, unus adiecit et ait: *Vidi ego hic militem residere perfortem, qui cuncta cervina ursinaque ac bubina confragebat ossa, quasi quis confringeret cannabina stipula.* Vocatusque est mox ille inlator ciborum ante regem. Cui ait rex: *Quis vel unde fuit ille miles, qui hic sedit et tanta ossa edens confregit?* Respondit et ait: *Nescio, mi domine.* Et rex *Per coronam,* inquid, *capitis mei, tu nosti.* Videns autem se deprehensum, timuit ilicoque conticuit. Cum autem rex animo percepisset, quod Algisus fuisset ille, valde doluit, quod ita inpunis omisisset illum abire, aitque suis: *Qua,* inquid, *parte abiit?* Ait illi unus: *Navigio ergo, domine, venit, et ita suspicor eum abire.* Dixitque regi e suis alter: *Vis,* inquid, *mi domine, ut persequar illum et interficiam?* dixitque illi rex: *Qualiter?* „*Da mihi ornamenta brachiorum tuorum, et in ipsa eum tibi decipiam.*“ Dedit namque illi rex dextralia aurea, et insecutus est eum, ut interficeret.

22. Cucurrit igitur vir ille post eum per terram citissime, donec invenit. Qui cum vidisset procul, vocavit eum nomine suo. Nam cum respondisset, insinuavit illi, quod Karolus ei sua dextralia aurea munere transmisisset, culpansque illum, quod ita clam abscessisset; addiditque, ut navem ad ripam prope declinaret. Declinavit ille mox navem. Cum autem prope esset, vidissetque munusculum predictum in sumitate lanceae sibi porrigi, intellexit statim malum sibi inminere. Statimque iectam in dorso loricam arripiensque lanceam ait: *Si tu cum*

lancea mihi ea porrigis, et ego ea cum lancea excipio. Cęterum si dominus tuus mihi in dolo misit munera, ut me interficeres, nec ego illi inferiorem debeo apparere. Mittam ergo illi mea. Dedit ergo illi sua, ut Carolo quasi in talionem afferret; et reversus est ilico ille; fefellerat enim sibi suspicio sua. Ergo cum Carolo optulisset dextralia Algisi, induit illam sibi statim; quae cucurrerunt illi mox usque ad humeros. Exclamans vero Carolus dixit: *Non est hutique mirandum, si iste vir maximas abeat vires.* Timebat autem semper idem rex Algisum, eo quod sibi et patri regno privaverat; et quod viribus laudabilis esset heros, propterea ad interficiendum illum miserat.

23. Pervenit itaque Algisus, cum evasisset permaximum periculum, ad matrem suam Anzam reginam, quae tunc in partibus illis advenerat ob orationis causam, scilicet in Brixiensi civitate, ubi oratorium sanctorum Faustini et Iovittae miro opere construxerat, multaque rura largiens ditissimum fecit monasterium. Nam ipsa nuperrime, multo donato pretio, sanctam Iuliam virginem ibi a Corsica adduci fecit insula. Ergo quia iam longe narrando discesseramus, nunc succincte ad istoriam redeamus.

24. Defuncto interea seculo beatus pater Frodoinus, ut supra retulimus, domnum et religiosum Amblulfum monachum in regimine ipsius surrexit aeoclesiae. Venerat ipse siquidem in monasterio temporibus domni Witgarii episcopi atque abbatis. Hic ex nobilibus ortus fuit parentibus, et ab pueritiae suae traditus Deo et beato Petro apostolo in Novalegiensi coenobio sub testimonio bonorum hominum, devotus pater devotissime eum offerre curavit. Nam in illa quoque offersione sic invenimus continere: *Dum legaliter sanctitum antiquitus teneatur et cautum, cum oblationibus Domino paren-*

tes suos tradere filios, in templo feliciter servituros, procul dubio hoc de nostris filiis faciendum nobis salubriter prebetur exemplum. Aequum etenim iudico, Creatori nostro de nobis reddere fructum. Idcirco ego Widilo hunc filium meum Amblulfum, cum oblatione in manu atque peticione altaris pallam manu mea involuta, ad nomen sancti Petri et sancti Andreae ceterorumque sanctorum, quorum reliquiae hic continentur, et tibi Warnari presenti decano, ad vicem domini Witgari episcopi seu et Richarii prepositi, trado coram testibus regulariter permansurum, ita ut ab hac die non liceat illi collum desub iugo regulae exsceutere, sed magis eiusdem regulae fideliter se cognoscat instituta servare et domino gratanti animo militare. Et ut haec nostra traditio inconvulsa permaneat, promitto cum iureiurando coram Deo et angelis eius, quia nunquam per me, numquam per suspectam personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates aliquando egrediendi de monasterio tribuam occasionem. Et ut haec petitio firma permaneat, manu mea eam subter firmavi.

25. Cum autem hic sanctę et religiose vivere in presenti studuisset seculo, post aliquantos annos sarcinam carnis abiiciens, feliciter migravit ad Deum. In cuius loco protinus ad regendam Novaliciensis aeeclesiam domnum et sanctum promoverunt fratres Hugonem, Karoli Magni filium. Ob istius quippe Hugonis amorem, sicut supra in sua oblatione descripsimus, multa et carissima sanctorum corpora cum variis vasculis aureis argenteisve ibi pater eius Karolus largitus est. Ibi quoque cortes in Italia seu in regno Francorum atque Burgundionum tradidit, tam pro filio quamque pro amore almi sui magistri, videlicet Frodoini, cuius certe vita et exempla imitatus est.

26. Dominavit namque abbatiam Novaliciensis suis temporibus felix ipse feliciter ac prudenter.

Hic ergo tales abuit adiutores et amatores, quales fuerunt reges Italiae atque Franciae, Karolum scilicet patrem suum et Hludowicum fratrem suum atque Lotharium nepotem suum, ac alios post istos sequentes. Carolus ergo dedit in predicto coenobio, scilicet in Mauriensis episcopio, duas cortes Arva et Liana, et in Italia cortem Gabianam nomine; in qua corte cum appendicees suos mille mansas numerantur. Hludowicus namque eidem cum patre Karolo auxit vallem Bardoniscam cum castro Bardino. Lotharius vero de eadem valle abbati Ioseph preceptum faciens, et insuper adcrevit Pagnum, quondam ditissimum et regalem monasterium, quod olim Aystulfus rex ambidexter condiderat. Horum ergo precepta regum ex his supradictis curtibus et aliis in hodiernum usque in eodem monasterio conservantur diem.

27. Hoc siquidem tempore Karolus rex Francorum atque imperator et patricius Romanorum, postquam 76 annis vitae vixerat in seculo, migravit ex hoc orbe 5. Kal. Februarii; nam regna tenens ipse dum vixit 46 annis feliciter, iam ab incarnatione Domini anni evoluti octo centies et quattuordecim. Sic enim in suo epythafio legitur:

Aurea coelorum postquam de Virgine Christus
Sumpserat apta sibi mundi pro crimine membra,
Iam decimus quartus post centies octo volabat
Annus, fluctivagi meruit quo fervida secli
Aetherei Carolus, Francorum gloria gentis,
Aequora transire et placidum comprehendere portum:
Qui deciesque quater per sex feliciter annos
Sceptra tenens regni et regno rex regna et iungens,
Febro migravit quinto arii ex orbe Kalendas.
Septuaginta sex vitae qui terminat annos.
Quapropter flagito, precibus si flecteris ullis,
Quique huius relegis lector epygramata versus,
„Astriferam Caroli teneat“ dic „spiritus arcem.“

Ad huius ergo Caroli funus affuisse dicunt filii eius, Hugo scilicet abba cum reliquis fratribus.

28. Circa igitur haec tempora, cum non inter se aequaliter divisissent filii Caroli regna patris sui, ortum ilico bellum inter eos. Nam in campo quodam, ubi fontes nonnulle oriuntur, unde et nomen accepit videlicet Fontaneto, ibi quoque conglobati quattuor reges cum chuneis suis fortiter invicem dimicarunt; ubi occisa nonnulla milia hominum, non modicam ibi stragem dederunt. Qui licet multi ex utraque parte occubuerint, constat tamen Hludowicus cum Lothari filio, superatis fratribus, campum optinuisse cum victoria. Sicque victores effecti, regnum Italicum potiti sunt.

29. Eodem itaque die diabolus insidiator humani generis, qui haec inter eos perpetrari fecerat, Romanis hoc bellum nuntiavit. Ergo consedit ipse in excelsioribus fenestris aecclesiae beati Petri, dum canonici pleniter offitium misse agerentur, retulit illis magna voce, quod Karolus iunior et Pipinus, Lotharius et Hludowicus reges in iamdicto campo prelia agebantur. Qui notantes diem et oram, ita invenerunt ut diabolus illis insinuaverat.

30. Erat preterea in arva Francorum monasterium quoddam ditissimum, in honore sancti Medardi confessoris fundatum, quod nuper Karolus ob amorem filii sui Hugonis, quem oppido videbat incrementu sanctae religionis et sanctitatis ubertim excrescere et ad exemplum beati viri Frodoini magistri sui de die in diem proficere, auxit, ut dicunt, ipsud monasterium Novalicio, ubi ipse preerat pater. Cantantur denique antiphone de predicto confessore bene composite per abbatiam Novaliciensis, quae per nulla alia monasteria cantari videntur, maxime infra regnum Italiae. Nam incomparabilem thesaurum et precipuum honorem ab ipsis regibus

Francorum quondam prenominatae abbatiae audivimus et vidimus conlatum.

31. Post paucos vero annos idem vir venerabilis Hugo, cum quadam die secundum morem abbatiae suae cellas causa providentiae et amonitionis circuiret, devenit in Frantie tellus, ubi multae cellae erant sub ditione Novaliciensis coenobii erecte. Quas cum ex parte requisisset, consedit mox in prefato monasterio videlicet sancti Medardi confessoris. In quo cum aliquantis commoratus esset diebus, infirmitate corporis tactus egrotare cepit; de qua aegritudine ad necem usque perductus, obiit illic Idus Iunii, per omnia felicissimus, ibique sacrum eius corpus honorifice quiescit humatus. Erat enim sapientia et sanctitate precipuus, elemosinis largus, piętate laudabilis, corpore castus, mente devotus, animo vigil, pulcritudine corporis valde decoratus, sicut prole tanti decebat imperatoris. Post multos itaque annos retulit nobis abbas ille de Sancto Medardo, quod prephatus Hugo abbas apud ipsos multis virtutibus et miraculis per eum Dominus illo in loco operatus sit, et quanta veneratione ab incolis loci haberetur. Hoc quoque defuncto, excellentissimus pater Eldradus in abbatia preficitur. Huius itaque patris vitam nostris temporibus, quantumcumque ex suis miraculis atque virtutibus colligere potuimus tam visis quam auditis lectisve, quibus per eum Dominus operare dignatus est, devotissime in eius laudibus simul scribere curavimus.

32. Post multa itaque annorum curricula tertius Otto imperator veniens in regionem, ubi Caroli caro iure tumulata quiescebat, declinavit utique ad locum sepulture illius cum duobus episcopis et Ottone comite Laumellensi; ipse vero imperator fuit quartus. Narrabat autem idem comes hoc modo dicens: *Intravimus ergo ad Karolum.*

Non enim iacebat, ut mos est aliorum defunctorum corpora, sed in quandam cathedram ceu vivus residebat. Coronam auream erat coronatus, sceptrum cum mantonibus indutis tenens in manibus, a quibus iam ipse ungule perforando processerant. Erat autem supra se tugurium ex calce et marmoribus valde compositum. Quod ubi ad eum venimus, protinus in eum foramen frangendo fecimus. At ubi ad eum ingressi sumus, odorem permaximum sentivimus. Adoravimus ergo eum statim poplitibus flexis ac ienua; statimque Otto imperator albis eum vestimentis induit, ungulasque incidit, et omnia deficientia circa eum reparavit. Nil vero ex artibus suis putrescendo adhuc defecerat, sed de sumitate nasui sui parum minus erat; quam ex auro ilico fecit restitui, abstraensque ab illius hore dentem unum, reaedificato tuguriolo abiit.

EXPLICIT LIBER TERTIUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI IV.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI IV.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

[7. . . . . . Pater sanctus Eldradus exhalat animam; qui sepultus intra coenobium, infra thecam pausat dignissimam.]

[18. Ergo Valchinus archiepiscopus Ebredunensis primus noster adiutor et fundator fuit, avunculus Abbonis. Post Godo, post Abbo alius abbas, tum Ioseph, tum Ingellelmus, Gislaldus, Asinarius, Vitgarius episcopus, Frodoinus, Amplulfus, Ugo, Eldradus, Bonifacius, Richarius, Heirardus, Ioseph, Conibertus, Petrus, Garibertus, Georgius, Domnivertus, Belegrimus, Romaldus, Ioseph, Gezon, Gotefredus, Odilo, Eldradus, Benedictus, trigesimus Adregondus.]

[20. Et tunc Ioseph episcopus Eporediensis accessit Novalesii, et monachus factus, et factus abbas sub Lodovico rege, filio Lotharii, qui castrum Bardinum cum valle dedit Iosepho.]

[21. Herigario huic contulit coenobio et Lea uxor montem Vesenium . . . Tempore Heirardi abbatis erat Mainfredus comes palatii. . .]

[22. Circa haec tempora maxima pars Sarracenorum mare navium vehiculis transfretantes, ingressi sunt Fraxinetum ad habitandum; ubi plurimos annos commorantes, inexpugnabilem reddiderunt. Erat enim circumseptus nemore perdenso, maxime silvarum plurimarum . . . . . . Est autem locus ipse situs super ora maris, in Provincia prope Arelatem.]

[23. Morantibus interea eisdem Sarracenis in eadem arva, discurrebant huc illucque, depraedantes et vastantes cunctas provincias quae in circuitu suo fuerant, scilicet Burgundiam, Italiam, et caeteras quae proximiores videbantur.]

[24. Audiens itaque Domnivertus abbas profa-

nissimam famam eorum, qui tunc sanctae Novaliciensi preerat aecclesiae, nimis pavidus de eorum metu factus, Taurinensi civitate fugere malo suo et nostro curavit cum suis. Erat autem aecclesia in prefata civitate in honore sancti Andreae et sancti Clementis dedicata, ubi hodie dicitur Sanctum Benedictum, scilicet ad portam Sigusinam, quae longe ante pertinens fuerat de ipsa Novaliciensi abbatia. Ibi praefatus abbas mox ut venit, cum suis consedit. Fateor in veritate, melius illi fuisset et omnibus monachis, ut valide in loco consisterent, et colla sua ferro pro Dei amore submittere non formidarent, ut per presentem mortem omne territorium abbatiae cum cuncta supellectili locum contaminatum reservatumque foret, quam sic evasisse et omnia perdidisse. Heu heu! tunc amisit sanctissima mater nostra Novaliciensis ecclesia omnem honorem suum, insuper et dominatum suarum omnium aecclesiarum . . . .]

[26. Ob inundationem Sarracenorum ex Fraxeneto, qui in monte silvis permaximis circumdato inextricabilibus subterraneis cuniculis inhabitabant, devastata Provincia Arelatensi, Burgundia, Cimella, totam quoque Galliam Subalpinam sanguine et incendio submerserunt, effugerunt monachi ex Novaliciensi monasterio, et pretiosiora queque Taurinum asportaverunt in templum sancti Andreae. Et inter cetera delati sunt libri sex mille.]

26. Discedentibus denique monachis ab ipso coenobio, statim dirissima gens Sarracenorum occupavere locum. Qui ilico depraedantes universa quae invenire poterant, concremaverunt omnes aecclesias ac domos universas. Invenerunt siquidem ibi duos senes monachos, qui illic ob custodiam ecclesiarum domorumque relicti fuerant; quos arripientes, ad necem usque vulnerantes vapulaverunt . . . . .]

[30. Veniente ergo abbate Domniverto cum monachis suis et cum cuncta suppellectile et thesaurum enormem in civitate Taurinensi, ibique monasterium aedificantes consederunt. Erat autem tunc in episcopio Taurinensi episcopus, nomine Wilielmus, sub cuius dominio erat prepositus nomine Riculfus. Hic notissimus satis et amicus valde fuerat monachorum suprataxatorum. Qui venientes in iamdictam civitatem, non habebant domos, ubi tantos libros et tantum thesaurum custodire quivissent. Commendaverunt ergo ipsi monachi ipsum thesaurum Riculfo preposito, et aliquid ex ipso thesauro inpignoraverunt, accipientes annonam, sicuti mos est advenarum qui in loco non serunt. Perturbata vero terra propter metum Saracenorum, fugientibus monachis — alii namque . . . nonnulli mortui — defungitur et ille Riculfus, periitque inpigneratum ut accommodatum. Sicque remansit pars maxima thesauri cum aecclesiasticis libris accommodati, nec postea recuperati. Hoc tempore in Taurinensi civitate translatio facta est sancti Secundi martyris infra civitatem, qui fuit dux Thebeorum legionis, facta a domno Wiliemo episcopo anno incarnacionis dominicae 906. Hic composuit passionem sancti Solutoris cum tribus responsoriis; et ab apostolico Romanae sedis et cunctorum episcoporum qui in sancta synodo convenerant, tribus annis ob poenitentiae causam ab episcopatu suspensus est.]

[EXPLICIT LIBER QUARTUS.]

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

EXPLICIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

INCIPIT LIBER QUINTUS.

1. Tempore illo quo capti fuerant Sarraceni ex Frasceneto villa, duo eorum constricti tenebantur nodis in civitate Taurini ab Arduino, quorum seva rabies iam pene fedaverat orbem. Erat in eadem erectum castrum, ante cuius foras monasterium habebatur dedicatum in honorem sanctorum Andreae Clementisque. Videntes igitur Sarraceni domum Dei . eti referr . . . . . castro . . . . cogitare qualiter . . . . se vo . . . liberarent . . . . suasione accendunt ecclesi . . . . s aedes sacrae vaporant flammis . . . haec vexatrix hominum pestis antiqua tales fecit . . homines ut quos dederis precipites in mundo . . . . . eq . . . feciss . . commercium. Consumatur ergo domus Dei, ceteri mox fugam petunt. Factum est autem dum fugerent, ilico a praesidente violenter capiuntur, crucisque post subiere martyrium. Ibi vero opes multas amisimus, testamenta, verum etiam libros, qui moderno in tempore monstrantur semiusti.

2. De Domniverto abbate, qui illó erat, aliqua optamus nunc dicere, ut coeptus ordo non omittatur. Nil tamen boni dicere de eo quimus; sed tamen ubi presentem amiserit vitam quoque loco humatus sit, referre habemus. Hic vero persecutionem barbarorum fugiens, a monasterio Novelucis Taurinum veniens, in prelibato monasterio sarcinam deposuit carnis. Ex eo quod de eo memoriae tradatur non habemus; tantum ob id reminiscitur eum culpa, quod res sanctae aecclesiae post cessatas persecutiones non exquirit, nec per se nec per alium quemquam. Vixit autem in regimine abbatiali 41 annum. Circa hec tempora Rodulfus rex regnavit apud Italos.

3. Non est nobis ignaviter accipiendum de Ugone callidissimo, qui iussu suo labefactat regnum Italiae. Is ortus est in finibus Viennensis, imperavitque regno Italiae. Hic denique mittens auriculares et praecones, qui lustrarent civitates et castellas, ne homines inconsulto loquerentur de eo, tantus namque pavor invasit cunctos, ut minime auderent loqui palam de eo, sed more scurrarum per calamos fossos ad invicem loquentes, sic insidias parabant ei. Ipse autem rex genuit filium, vocavitque eum Lotharium; qui convalescens ad iuvenilem pervenit aetatem. Gaudet quippe pater de semine necis; coniugem suadet accipere. Iste namque obtemperans monitis patris, coniugem accepit. Pater vero post dotem, succensus face luxuriae, nurum viciat, antequam ad filii perveniat thalamum. Ó nefas! libido sodomita inrepit patres, ut stuprum exerceant in nurus et etiam in filias, ut in acta legitur Apollonii. Sed divina pietas inultos habire non permittit. Illum namque fulmine percutit, ab ea celitus missum. Hic post perpetracionem vicii, vorticem subivit tetri vadi; morte namque prereptus, congruę funditus amisit vitam. Cuius filius succedens in regnum, tenuit Italiam. Putrida igitur radix ortus ex spinis, ledens omnia, et quae laedere non valens conculcabat pedibus, per viam nocentiae pertulit passus. Hic dum aliquando de Papia veniret Taurinum cum uxore sua, feria 4, quae est 13. die mensis Novembris, preceptum dedit Arduino marchioni abbaciae Bremensis. Qui non post multum tempus mortuus est transacto vix spacio unius mensis, feria 6, quae est 10. Kalendas Decembris, et Mediolanum vectus, ibique tumulatur in sepulchro sui genitoris.

4. Post mortem horum regum regnavit Berengarius cum filio suo Adelberto. Die dominica, quae est 15. die mensis, in civitate Papiae ad ab-

sidam sancti Michaelis sic electi sunt reges, ut preessent Italiae. Qui inde exientes laureati cum Willa uxore ipsius Berengarii, indicione nona.

5. Huius temporibus quidam vir extitit, clarus genere sed clarior fide, nomine Albertus marchio, pater huius Berengarii ut aiunt. Hic dum videret loca nostra diruta a paganis, et monachos perire egestate, tribuit ecclesiam consecratam in honorem sancti Andreae cum porta commitale, secus murum civitatis, ubi Deo opitulante monachi divinum exercent opus.

6. In eodem loco quem supra nominavimus, erat quidam abbas Belegrimmus nomine, humilis et bene educatus, eruditus pericia litterarum, et ut aiunt multi, auctor extitit hymni *Omnipotentis Dei, et Genitoris*, qui more congruo per universa loca habetica Bremetense oppido Dei in honorem modulatur in assumptione sanctae Mariae. Hic videns, negocium divinum nullomodo misceri posset seculari, mutat monasterium quod constructum fuerat ante castrum, ad ecclesiam secus murum civitatis sitam ad portam commitalem.

7. Idem igitur domnus Belegrimmus, non satis cautus his quae secularibus sunt, scientia litterarum sciolus, sed ignarus omnium quae huius saeculi sunt, quamvis foret nobilis secundum saeculi putredinem, tamen omnia queque illi apponebantur in mensa edebat, non interrogans quomodo aut qualiter ei collata essent. Unde servi dolo capti, bona non tradebant largienda, sed incocta quando sibi bona reservabant. Is igitur post 19 annos vitam amisit labentis saeculi.

8. Itaque dum reteximus acta vel gesta regum, dignum est, ut de vassis loquamur. Arduini scilicet infelicem prolem satagimus dicere. Antiquorum igitur sermo narrat, quia fuerunt duo fratres, Rogerius et Arduinus, et unus eorum cliens no-

mine Alineus. Hii ergo prodigi et exuti omnibus rebus, ad Italiam veniunt de sterilibus montibus. Subeunt colla nobilibus; divites in proximo existunt. Ipsi vero sibimet spondunt, si quis eorum alcior insurgeret, ceteri adiutores et servitores essent illius numinis. O scelus! Dei inprovisa sunt iudicia, et homines ante spondunt honores quam adquirant; sed cupida mens aliquando quod optat, in consequenti tempore occupat. Dum ita sermocinarentur, Rogerius, avidus mortali honore, eripit Aureatem comitatum. Tunc quidam comes erat, cui potestas concessa erat illius comitatus, Rodulfus nomine. Aliter sollers Arduinus non valens tenere comitatum illum, manibus vi nexis militem fit Rodulfi. Ipse denique Rodulfus, iam fessus longa senectute, Rogerium ad se vocat semotis cunctis: *Vides me; creber in malis curias regales iam lustrare non sufficio; mitto te ad eum, ut consideres quae facienda sunt.* Ille autem non surdus auditor, mox complet dictum iubentis domini, et celeri cursu ad Papiam venit civitatem. Rex namque illic manebat. Ubi autem venit ad regem, salutat eum dulcibus verbis. Condescendente ei rege, gratiam spopondit habere largissimam, si obsequium illius frequentaret innocue. Qui moratus aliquantulum cum rege, post non multos dies ad seniorem suum revertitur. Vidensque senior, quod prudenter egisset, vicinius ad se eum clamans, inquit: *Post mortem quippe meam senior totius terrae eris, quam cognosco me pridem habuisse!* et iterum eum ornans diversis monilibus, ad regem mittit. Qui adquirit comitatum illius, et rex illi donat interveniente regina; et ipse comes interim mortuus, uxorem illius Rogerius accepit, et sic arripit potestatem illius terrae. De qua genuit filios duos, vocans uni nomen suum, alteri nomen fratris, Rogerium et Arduinum. Hic enim Maginfredum genuit.

9. Interea reminiscens parentum meorum infra persecutionem barbarorum interim nominatis, qualiter circumventi sunt commendo stilo, et etiam memoriae nequeat latere posteris. Quidam miles fuit meus patruelis; qui exiens ex finibus Carricianae, Vercellis properabat ad urbem. Audierat namque adventum barbarorum, sed distulit credere, quia tunc procul aberant a finibus nostris. Dum iret igitur per nemus quoddam in iure ipsius civitatis, subito insiliunt in eum infinitae multitudines Sarracenorum — venerant iam in finibus Liguriae — qui protinus confligunt, et sautiantur ex utraque parte. Non valentes vero pauci contra tam magnam multitudinem, dilituunt; quidam eorum vivi detinentur. Tunc captus est patruelis meus cum uno suo vernabulo; enimvero pessumdantur cum tauris herum et vernulam. Dum haec agerentur, forte accidit, ut frater illius, scilicet avus meus, ad curiam properaret episcopi. Videt vernulam fratris vinctum cum tauro; ilico exhorruit, cur ei evenisset causam interrogat. Respondisse vero fertur, illuc cum venisset ab exploratoribus captus est; maliciose celans interceptionem sui heri, ob gratiam sui liberandi. Ipse autem profecto dedit tauracem trilicem, qua erat indutus, et servum fratris liberat a vinculis. Post ereptionem suam nequam pandit, seniorem esse captum, ut Terentius ait: *Omnes melius malunt sibi esse quam alteri.* Frater autem valde condolens fratre capto, stipendium non habens redimendi, ad episcopum properat civitatis nomine Ingo, qui erat suus compater, ut daret illi aliquod aminiculum. Sed non habens quod proficere posset, monetis consideravit cuncta sua penetralia, si inveniret quod sumeret. Sed non repperiens in illis facultatibus, vicinos et amicos requirit, et queque habere potuit, pro redibitione dat fratris; et sic eum liberat a funere mortis.

10. At nos regium captantes nomen, facili sermone eorum facta comprehendimus. Mortuo quippe Lothario, uxor eius Adheleida a Berengario capitur, et in Papia civitate in quodam coenaculo vi opprimitur, et diversis coangustatur calamitatibus. Sed Deus inspector omnium, nihil constituens sine remedio, qui semper est misericors humilium, reginam otius liberat. Nam quaedam eius tyruncula, Christi premonita dextera, dominam propriis manibus liberat. Hec subter limina ostiorum terram cavat manibus, quondam iatum faciens, se et dominam clam liberat. Quae inde evadentes, collocant sese in humectis locis, ut sic fugere valerent. Factum est autem, ut quidam clericus, nomine Warinus, auceps illic tenderet passus; vidensque reginam, fixit se capi ab eius amore, et requirit scelus nefarium. At regina nobilissima stuprum abnegat; ille minacibus verbis eam minitat, quia proderet eam regi. Dum angustatur undique, ammonet ut abutatur pedisseque, ne fedaret reginam. Modestus namque clericus verba rennuens ficta, renuit inania; post non multum tempus presul efficitur Modonensis, conferente sibi eadem regina. Regina, ut supra retulimus, coangustatur diversis calamitatibus, et auxilium petit ab Attone, avus qui fuit Bonefacii. Qui audiens legationem, equos producit, reginam aufert in Canusino castro.

11. Sed rex Berengarius audit reginam morari in Canusino castro; hostiliter movit a Papia, veniensque ad castrum, passim obsidit. Inter haec inimicus humani generis Attonem alloquitur: *Si meus efficieris homo, multa copia tibi subministrabuntur.* Atto vero audiens hec, respondit, se esse facturum ut oporteret; interrogat, qualiter hoc agere potuisset? Diabolus respondit: *Adveniente sabbato venerit alius ad custodienda moenia. Tu vero non abibis, sed rogato eum, ut tribuat tibi assensum mo-*

randi, quamdiu vehicula quibus sustenteris venerint. Quod ita factum est. Veniens vero coevus eius, dum audit talia petulantia, regressus est. Mortuus est in eadem ebdomada episcopus Regensis; Atto vi obtinet castrum; fuerat illius episcopi. Modo ad cepta redeamus. Regina vero dum obsideretur a Berengario et ab Arduino Glabrione, consilium quaerit, quomodo evadere posset. Defecerat ei iam panem et vinum; sed Deus auxiliator eius illi donat amminiculum. Arduinus namque loquitur ad regem, ut fari permitteret eum cum Attone; qui annuit peticioni eius, iubet ut loquatur. Adgreditur Arduinus eum, interrogatque: *Quot modia sunt vobis tritici?* Respondit: *Non sunt nobis amplius preter quinque modia gale et sitria sextaria tritici.* „*Adquiesce*, monet, *meis consiliis, et accipe aper, et vescere eum tritico, emittesque eum foris, et ego illum requiram regi. Ut vero viderit, vehementer obstupescet, et sic prevalere poteris.*“ Hoc ideo fecit Ardoinus, ob id quia Atto socer erat filii sui. Facto videlicet mane, suadela fit Arduini; exit aper a moeniis castri, Arduinus illum occupat, occiditur, et exenterato eo plenus venter repperitur tritico. Exercitus videlicet ammirans fatetur frustra se laborare; relinquunt obsidionem, Papiam revertuntur. Mansit quippe regina in eodem castro pene tribus annis.

12. Hoc tempore Otto dux Baioariorum venit in Italia, fungens legationem Langobardorum, vindicat sibi regnum Italicum per interpellationem accolarum. Qui accepit Adheleidam in coniugio, Deo prosperante perpetim eam habuit uxorem. Berengarius autem rex fugit in castellum sancti Iulii, quod est circumseptus lacu, et ibi obsessus ab Attone est et captus, et effosis eius oculis sic relictus est. Denique Atto remuneratur ab Ottone, quia fidelis et servitor esset uxoris suae, et tra-

didit omne ius terrae illius. Nec mora, Lividus, qui et Behemoth, iterum reciprocat letiferam sententiam. *En*, dixit Attoni, *omnia sicut promisi feci, modo imple promissionem tuam!* „*Faciam ut dixi, ut oportet. Precipit nobis apostolus omnia agi in nomine Domini, et in illius nomine volo agere.*“ *Non ita*, inquit, *promisisti.* Atto autem consignans se signo crucis, diabolus velut fumus evanuit.

13. Adhuc de abbatibus Bremensium, Deo auxiliante, loqui optamus. Seriem Romaldi et vitam, queque repperimus dicemus. Fuit autem vir timoratus et totus plenus Deo, ut clara eius fama postmodum edocuit. Fuit quippe tam corpore quam sanctitate procerus. Nam ex eius tumba odor manat suavissimus; quem Deo adiuvante proprio anhelitu traxi, et inde totus repletus, velut quis saciatus cibis corporalibus. Dignum videlicet est, ut caro mortua reddat odorem, quae viva redolevit pene circulum Italiae.

14. Antequam caperetur predictus rex Berengarius ab Attone, dedit praeceptum hominibus morantibus in finibus Laumellinae in villa Folingi, ut caperent lupos, qui vehementer infestabant terram illam propter densitates opacum vel nemora silvarum. Hii vero parentes preceptum regis, occidunt plurimos, et ad curias regias properant. Rex vero videns exercicium illorum, letatus est, quia ante magnum exicium paciebantur euntes et redeuntes ab eo.

15. Temporibus his duo magni fuerunt fratres in Bremito oppido, divites et nimium locupletati. Hii ergo dirum servicium assueti ponere cervicibus horum hominum, in lateribus et in quibuscumque honeribus. Relinquentes igitur illud servicium post precepta regalia, regique soli colla submittunt. Ipsi vero tumefacti auferunt hos, et puniunt dire; quibusdam oculos evellunt, quibusdam manus et

pedes incidunt, nonnullis squaloribus carcerum dampnant. Conquestio illorum ad aulas pervenit regis; qui vehementer commotus, minitavit illis, iam ultra non essent possessuri terram illam.

16. Hos denique timor invasit inmanis; et timentes minas illius, a proprio limite subtrahunt pedes. Fugientibusque illis, quidam illustris marchio nomine Albertus hos insequitur, et dedit peccunia et emit locum illum mediatim; altera vero pars Aimo sibi vindicat. His respectus divino moderamine sancto Petro contulit; eo quod non haberet heredes, sanctum sibi Petrum fecit heredem.

17. Monachi denique Novaliciensium, videntes locum aptum et amoenum et fructiferum omnibus quae mandi possunt, tam in leguminibus quam in piscibus, sibi illum expetunt in caput, et ob id quod popularis esset et undique septus aquarum copiis. Qui magnum spectaculum prestat omnibus usque in presentem diem; excellentior vero est cunctis oppidis constructi in comitatu Lomellensi, et medius cunctis civitatibus, et vicinus regalibus sedibus, et pro afflictione barbarorum. Nunc autem ad persecutionem paganorum vertamus stilum.

18. Pietas videlicet divina quae non sinit nos temptare supra id quod possumus, sed facit quoque cum temptatione proventum, ut possimus sustinere. Eodem tempore, quo fusci morabantur in castro Frascenedello, et undique diffluentes per climata mundi tollunt et predantur omnia, quidam eorum fuit nomine Aimo, coetaneus illorum. Hic cum his exit devastare terram illam, et rapiunt aurum et equas et bubulas diversaque monilia, puellasque et parvulos. Factum est, ut sortiarentur queque captaverant, et mulier quaedam pulchra nimis sortitur in portione Aimonis. Ex ea autem altercatio fit inter utrosque; venit quidam potentior illo, subtrait illi; ipse autem tumefactus mansit

extra illos. Volens vero Deus liberare populum, fixit illi in corde, quatenus proderet locum illum et homines morantes in eo. Vadit quippe ad comitem Robaldum Provinciae finibus, et adiurat eum, ut nemini prodat secretum quod cupiebat illi fari, nec etiam propriae uxori. Ipse autem testatur nemini prodere. Ille ait: *Ecce trado vobis inimicos vestros perpetratores nequiciae.* Qui gavisus est valde, et spopondit ei tribuere omnia, si hoc opus exercuisset. Mandat idcirco omnibus Arduinoque, ut adiuvent eum in quodam negocium. Omnes denique occurrunt hostiliter ei. Litigantes vero inter se homines, nescii quo tenderent, at ipse hortatur illos, ut sequantur illum. Dum itaque venirent ad castrum, ortans Robaldus ait: *Ó fratres, pugnate pro animabus vestris, quia in terra estis Saracenorum!* Illi vero fortes adhelete dimicant et depopulantur locum illum. Haec ultio dolo Aymonis facta est, cuius genus nostris adhuc manet temporibus.

19. In his ergo temporibus, cum vallis Segusina inermem et inhabitatam permaneret, Ardoinus vir potens eripit illam et nobis tulit. Tantum igitur erat plenus viciis quantum et diviciis, superbia tumidus, carnis suae voluptatibus subditus, in adquirendis rebus alienis avariciae facibus succensus.

20. Mortuo denique Belegrimmo, per biennium Iohannes prepositus prefuit abbatiae, largiente sibi Arduino. Qui nequaquam consecrationem meruit, sed amminiculante Deo amoto hoc, strenuissimus et humillimus Gezo abbaciam suscepit.

21. Denique rudibus ac posteribus fratribus insinuare cupimus, quid a Lothario regulo iam praenominato actum sit, malumus patefacere quam abdere. Tametsi in quodam capitulo aliqua de eo carpsimus, tamen reliquimus aliqua, quae non sunt omittenda. Extitit quidam marchio illius temporibus, cuius memoriam sepissime fecimus, no-

mine Arduinus Glabrio; qui recte coequari lupis potest, violenter auferens aliena, et dispersor alienarum opum. Is privata lex sibi expetit abbatiae Bremensis. Quod ubi illi obtulit regulus, dignam a Deo solvit vindictam: revolutis aliquot diebus vitam amisit mortemque invenit.

22. Post haec nutu disponente divino Otto fungebatur regnum Italiae. Tunc abbas Gezo conquestus est vir Deo plenus regi mala passa dudum abbatiae. Rex vero adquiescens eius peticionibus, preceptum illud nefandum medio duci precepit, et in conspectu omnium Quiritum eius urere; Gezoni contulit aliud, quod usque manet in armariolo nostro.

23. Paulo post quidam palatinus comes nomine Samson, ut aiunt multi qui nostris temporibus supersunt, illusus a propria coniuge, nostrum petiit dogma, et ad sacra sancti Petri limina adtonsus, factus est monachus in loco Bremedo, ubi sarcinula posuit carnis. Hic autem tantas opes beato Petro obtulit, ut egestas prisca repararetur. Nam adtenuata loca nostra ad tantam inopiam devenerant, ut carerent victualibus cibis. Contulit vero aurum, argentum, equas et bubulas, et domus Dei in proprio loco reparatur. Quin vero curiam detulit unam, qua servatur mos regius, nomine Cannobius. Est enim sita penes rupes, habilis et nimis rutilus locus, et undique septus aquarum meatibus, piscium fertilitas multa. Ante cuius os stagnum mire magnitudinis habetur; quadraginta namque milibus in longum extenditur et quinque in latum; fervet enim flatibus ventum aliquando, ut nemo audet ingredi; ubi quisquis obierit, visus ultra non erit. Inde Ticinus fluvius proprios trait fluctus, ingrediens et egrediens in eo. Mos vero servorum illorum miratur ab omnibus; talis adhuc perseverat. Sunt omnes nuper vocati aulici, quorum nomen et exercitium perseverat; nam sunt qui

deferunt ligna a nemoribus, aliudque negotium non vacant; sunt qui larem faciunt minimeque aliud operantur; quod si forte scintillula prodierit et aliqua stramenta incenderit, ex propriis facultatibus repparant dampnum; sunt qui faculas terunt, aliis operibus non exercent. Hic secundus Otto defungitur, et tertius eligitur.

24. Duo magni comites fuerunt, qui hisdem temporibus vestigia sancti Benedicti arripiunt; quorum nomina ideo a nostris cordibus pulsa non sunt, ut cognoscatur, quantam dilectionem circa illos habemus. Rogerius vocatus est unus, alter dictus est Obertus, illustres secundum sanguinem, sed illustriores secundum stegmata divina. Mox ut illud divinum sumunt negotium, dicionis sacre subeunt colla, et exercent humilitatem, quae regina est omnium virtutum, et omnis virtus egra iacet, quem humilitas non firmat; alunt denique sues, conglomerantque holera infusa residuum farinae, et ciunt eos ad ęsum. Prestantius illis operibus dicere quimus quae operati sunt; sed modeste ista exarati sumus, ut cognoscant reliqui in parvo omnia redigisse. Verum tempus deficiet, si ea quae ad nutum devenere nostrum, scribere curaverimus.

25. In tempesta igitur temporis huius condolens abbas Gezo loci Bremiti, quod Novelucis monasterium dirutum et pene incognitum iam lateret, misit quendam monachum, qui mansit recuperator et auctor in quantum licuit. Sirmata cuius secutus sum, quem multi noverunt propinquum mihi fuisse. Qui veniens, domus Dei plene lucis invenit; sed dum incederentur, longe abibant. Moenia vero ęcclesiarum minime confringebantur, quasi forent racionabilia, ut quippiam eis indiceret, ne nocerent septis. Sed quoniam relatio horum monachorum a nobis reserata est, ad monachum Bruningum, sacro ex stemate virum, portio conlaudanda descendit. Qui

cum foret sapientissimus et vafer et scius tantum operis divini quantum secularisque, iussum est ei abbatis iussionem, ut adiret locum ad hunc et strueret absidam sancti Andreae, quae tunc parva habebatur. Quamquam foret extima, adiutus divino aminiculo iam redintegratur, ut foret prestantior cunctis. Hoc non ad favorem nostrorum fati sumus, sed conspiculatio hominum ostendit, minime nos falli; quae quisque nobis facile poterit investigare tenorem huius sermonis, si convenientia aspexerit. Nam septa nobilibus hominibus in capite civitatis, magnum spectaculum confert omnibus. Tale opus egit Bruningus, excellentissimus vir et admodum castus sobriusque, et monasterium Novelucis sepissime considerabat, et opum instrumenta largitus, ut reaedificaretur.

26. Ad actum clarissimi viri Uberti prepositi Bremensis vertatur stilus. Memoria huius viri magna est apud Deum, et apud homines enucleatius tractanda est. Ut series cana narrat, vir sanctus iste sanctus et modestus fuit, in tantum ut potestas sit ei tradita demones eliminare. Quadraginta videlicet anni extiterant, quod nunquam in latus dextrum sua membra reclinavit. Post cantum pullorum in lecto nunquam dormivit, sed in absidam intrans Deo plaudebat cantica vatum. Volens autem Deus requiescere tantum virum ab opere gravi — grave dico propter sarcinam carnis, sed leve valde per amorem Spiritus sancti, quia omnia possibilia sunt credentibus — longe antequam moreretur, ei Dominus per visum affatur, quia meati paucis diebus in gaudia sanctorum ab angelis susciperetur. Et adeo caro eius in tantum afflicta est, ut post mortem sic herebat cutis ossibus, ut prorsus pulpa abesse videretur; aperte demonstrans, cuius meriti fuerit.

27. Hunc vero secutus est alter, minime impar,

tam sedulus in oratione quam in lectione, memorator exempli apostolici: *Vir non refrenans linguam suam, vana eius religio est.* Ut aiunt illi, illo qui aderant, iam verbis fluentibus ab altero in alterum, quod quadam nocte, dum matutinalibus officiis necessaria peteret humane exiret, margo toge illius a catellulis duobus tenetur, qui nitebantur adtrahere eum in terra tenus aut taciturnitatem corrumpere. Sed mens locata in firma petra, facilius potuit occidi quam superari. Cum sic laborarent, ventum est ad domum, in qua signum trepidandum habebatur. Fugantur demones a victrici signo, qui videbantur esse catelli, et ad punitatem revertuntur suam, agendo: *Heu heu! superati a monacho, vincere dum optavimus, victi sumus.*

28. Eodem tempore fuit vir idoneus et sapiens, nomine Wido, clericus extemate Oberti comitis, cuius superius memoriam fecimus. His ex prediis suis contulit sancto Petro munera, fere quod sufficere posset ad monachorum victus duodecim centum. Post haec vero concupivit videre locum Bremiti; ivit ad baptistam suam Gezonem abbatem, in quo tantum delectatus est, ut adiceret duo castra, Verdunum scilicet et Rodum. Consequentia quippe haec ab omnibus amplexetur.

29. Et factum est his temporibus, ut quidam marchio nominę Oddo, afflatus alto flamine, ex propriis stipendiis loca aucxit nostra. Ipsemet igitur Oddo circumvolans sacra vestigia apostolorum, reliquit sua in terris, ut glorificaretur in coelis. Interpretare enim possumus nomen cuius auctorem, quia auctor fuit habitacula vatum. Qui, Petre, tradidit tibi Pollentiam, locum dignum, memor esto doni clarissimi, contradere coelica dona ipsi, qui tribuit terrea. Tibi ibi modulatur rithmica laudum; moenia cuius loci emicat clare patule, quo pareat, quantivis precii fuerit; qua latices tot rep-

periuntur, quot non inveniuntur loco in ullo. Praeter quos est ibi latex quidam, olim vocatus Impius, ubi inter fluctus conspicantur caeruleas silices, veluti madefactum sanguinem; quo in loco multi referunt cesa fuisse sanctorum corpora. Tradunt multi, quia fuit civitas prisco in tempore; et ut vere credatur, exemplum hystoriae Romanae in medio proferimus. Dicit enim: *De malis apud Pollentiam gestis satagimus dicere aliquantisper.* Quidam autem rex, nomine Attila Flagellum Dei, obsedit eam multis annis; ad ultimum cepit eam et misit maceries eius usque in terram.

30. Non ideo propagavimus sermones, ut digna facta domni Gezonis conemur obmittere, cuius temporibus haec adquisita sunt. Idcirco intrinsecus haec posuimus, ut illatio haec demonstret, quam mordaciter eius facta tenemus. Virtutis insignia ipsius tale ostentamen primas ostendit. In bivio hoc secus muros civitatis, in angulo ecclesiae sancti Andreae, occurrit ei quidam circumdatus ferro in femure et in brachiis. Quem ut beatus vidit Gezo, miserans illi propensius oransque, ut erat benigno afflatu, lacrimans et orationibus instans, manus hominis in suas palmas inflectit. Sic ab eo pepulit ferri circula; cruor exit passim, et membra viri solidantur in pristinum statum. Iam vero caro detexerat ferrum illud, et cutis supercrescens interius puttebat.

31. Item preclarum eius miraculum narratur. Forte accidit, ut aliquando adventaret ad vicum, cuius nomen est Supunicus, causa hospitandi; erat enim de rebus ipsius ecclesiae. Ubi non post multum Wido marchio venit fremens, ut leo; quem iure possumus coequare leoni, et inpenitens thesaurizabat sibi iram in die irae. Ubi dum veniret, audivit domnum Gezonem ibi adesse; non formidavit quin a propriis vernulis expellere fecisset.

Sed vir timoratus non solum non fugit, verum etiam locum dedit irae et distulit pedes statu ab illo, et in domum aliam preparat sibi refectionem, parvoque intervallo meditat in orationem, venter eius herendo in terram. Ibi dum protelaret orationem, per visum illi patefactum est, Wido non diu mansurus in hac fragili vita. Quidam sacerdos longe manens in somnis vidit, sese tendere gressum in lucum qui est iuxta Padum in loco Fadoae; et ibi in visione vidit duos demones furentes, a quorum estu videbantur rami et folia arborum urere, gestantes enses flamiferos in manibus. Qui dum graderentur, retrorsum aspiciunt sanctum Petrum Paulumque venire, cedentesque locum, ex via secedunt. Ubi veniunt ad locum, interrogant, quid rei esset ut sic trepidarent? Illi inquiunt: *Vos ignoratis?* Sanctus vero Petrus auferens eis pugiones, virgas eis tribuit et inquit: *Ite et Widonem punite virgis*, *non ensibus*. Euntes vero illi percusserunt Widonem sedentem in convivio; qui extemplo amens effectus, caruit sensibus hominum, et improbus talem luit vindictam, ut absque munimine corporis et sanguinis Domini obiret.

32. Fuit hisdem temporibus quidam monachus, nihil discrepans ab illis, quibus memoriam superius fecimus. Hic observabat limina sanctarum ecclesiarum, ut post matutinalem officium ad strata numquam rediret. In tempore igitur sanctae quadragesimae consueto more ante aram sancti Walerici orabat; forte accidit, ut somno caperetur. Hoc actum est in festivitate sancti Benedicti. Factum est dum obdormiret, vidit per visionem quendam togam albam indutum desuper contextam auro, gestantem in manum turribulum aureum plenum odorifero thimiate. Qui cum venisset ad aram, a quatuor partibus odoratus est eam. Porrigens autem illud, inquiens ei: *Vade, nuntia fratribus euge*

nostri ex parte. Scito me esse Benedictum patrem, hodieque lustrasse cuncta coenobia; in nullo tamen sic obsecutus sum ut in isto. Ita inquiens, et evanuit ab oculis eius. Liquet hoc a catholicis viris demonstratum; et nulli sit ambiguum, quin in suis festivitatibus et in aliis diebus sancti suas visitent aedes. Sanctus quippe Gregorius in libro dialogi scribit: *Quadam nocte venit sanctus Petrus in absidam nomine suo constructam; quendam custodem alloquitur „O conliberte, cur tam ocius surrexisti?" reficiebat namque lampadas. Qui extemplo solutis omnibus membris, ad stratum devehitur.* Haec quamobrem evenerit, scire quis cupit, propensius repperire potuerit, si illum librum legerit.

33. Referam autem, quid contigit Leoni Vercellensis episcopo. Quod quodam tempore, dum usurpare vellet hanc abbatiam simul cum episcopio sanctae Mariae Eporediensis ecclesiae, quadam nocte venit beatissima ac gloriosissima Dei genitrix, quasi consparsis crinibus et dissolutis atque lacrimosis oculis, ducens secum beatissimum patronum nostrum Petrum. Ipsa vero precedens ut domina, venit ad lectum predicti episcopi; ad quem cum venisset ait: *Dormis, episcope?* Ad quam ille pavidus respondit: *Quis es?* et illa: *Sum Maria genitrix Dei ac Salvatoris humani generis.* Cui ille: *Quid ad me venisti, preclara domina?* et illa: *Cave, ne ultra ecclesiam meam Epporediensem atque ecclesiam Bremetensem sancti Petri apostolorum principis querere audeas, si mortem pessimam non vis ocius incurrere. Ad hoc enim venimus, ne tale scelus fieret per te.* Quicum talia dixisset, recessit. Ipse vero non solum prefatas queritare cessavit ecclesias, sed etiam plena voce hanc visionem sibi apparuisse sepissime confessus est.

34. In illis diebus, dum Gezo abbas adveniret in Albam civitatem, quidam episcopus nomine Ful-

cardus contulit ei duo magna pignora, scilicet sanctorum Frontiniani et Silvestri. Receptis autem pignoribus, dum ad Tanagrum fluvium advenisset, aqua divisit se in duas partes, et domnus Gezo transivit per siccum in medio eius. Ideo hec inrationabilis creatura egit, ut patefaceret, quibus meritis apud Deum obtinent sancti, ut nec vector umidam faceret reliquias vestimenti. Is Fulcardus comiter nostrum dilexit locum, quia monachus fuit.

35. Eodem tempore, dum sollempnitas sanctorum Philippi et Iacobi cęlebraretur, evenit in memoriam, ut ipsa die in honorem sanctorum Aci et Acciole sollempnia missarum cęlebrarentur. Ignorabatur, quando vel quo tempore sollempnitas horum sanctorum celebrari debuisset. Itaque dum peracta memoria illorum esset, omnes lucerne more congruo extincte sunt; mansionarius vero putans se esse illusum, extincxit iterum. Dum a mensa surgeret, ecce iterum invenit omnes accensas. Ilico obstupuit. Patefactum est, ut ipsa die festivitas horum sanctorum celebrari debuisset, quod per eos Dominus tam mira fieri voluit. Unde factum est, ut per singulos annos in eodem die missa celebretur ad altare nomine illorum dedicatum. Hii vero digni Deo martyres apud prefatum locum tumbam possident.

36. Eodem quoque tempore evenit, ut quidam homo pateretur ulcus in nare per longum tempus. Quippe percussus sagitta, hastile prodit, ebidentale ipsius intrinsecus remansit. Hic autem homo ad sacra beati Walerici venit pignora in celebritate illius. Qui dum venisset ante aram illius, pre nimio dolore obdormivit. Quod dum fieret, protectus adiutorio pii confessoris ab nare exiit sagitta, et sic liberatus est a proprio dolore. Inde

gaudens, quandiu advixit nomen pii abbatis ab eius ore non defuit.

37. Guntramni furitas ideo narratur, ut discant potentes, quanto magis sevierint, tanto magis cruciabuntur. Oderat hic infelix nostra loca, et monachos et laicos sepe turpiabat. Accidit, ut quadam die a domno Gezone vocaretur, quo veniret et pranderet ad monasterium et faveret aliquod negotium excuciendae rei. Ipse vero superbia tumidus, non respuit, sed venit more ferino. Erat quoddam cenaculum ante seras ecclesiae; ibi, dum esset satur, somno prereptus est. Dum igitur dormiret, ante lectum eius adstitit sacerdos quidam, in manibus habens bipennem; qui bis eum percussit ex eo clam, tercio vero dure a tergo capitis; et talem miser vindictam luit. Expergefactus aspexit et cit servos, ut eum vindicent ab illatore mortis. Qui venientes, illuc atque illuc aspicientes neminem viderunt; ipse vero eger aspexit viditque illum introeuntem per rimulam hostiorum in absidam. Cognovit ilico miser mala quae egerat, et quis esset qui eum interemiset. Enimvero die tercio funditus vitam amisit.

38. Ipsemet domnus Gezo, quem supra nominavimus, plenus dierum iam convalescerat bona etate, prenimiaque senectute peciit sibi adiutorem et protectorem monachum fidelem nomine Gothefredum, et adeo mansuetus, ut mansuetior illo invenire non quiret. Tantum iste vir timidus fuit et mansuetus, ut diceres, quod nec prospera nec adversa eum conturbare quirent; pacientia vero gratia ita plenus fuit, ut nunquam irasci videretur.

39. Contigit hoc, quod narrare volumus, in sollempnitate clari apostoli Petri, quae maxima habetur in cunctis nostris monasteriis. Casu accidit, ut quidam monachus superbia diaboli tumidus non timuit, quin extenderet manum suam et virum per

omnia dignum feriret. At ille non solum pacifice pertulit, verum etiam aliam faciem cessit, non immemor precepti Domini: *Qui te percusserit in unam maxillam, prebe ei et aliam.* Mox vero ille punitus, luit culpam in penam tumoris; extemplo vero tumefactum brachium illius liberari non potuit, quoadusque ipse domnus Gotefredus non cęlebravit sacrificium pro eo.

40. Post haec igitur quidam adolescens erat in finibus Pollentiae, nomine Stabilis, tante simplicitatis, ut ignoraret, quae esset forma segetum et pecudum. Attamen Deum timebat studiosius, ut mors ipsius postea edocuit. Mortuus vero ut fuit, more consueto lotus est et in feretro locatus est. Erat illo igitur tempore Albericus episcopus Cumensis in eodem loco. In tempesta igitur noctis a cacumine coeli usque ad feretrum visum est descendisse columpnam ignis. Qui Albericus videns miratus est, et cum suis cleris pro obsequio illius cadaveri turribula et luminaria fert, et ipse frequenter eius pedes osculatus est, et vigiliarum cantica celebravit.

41. Ipsoque vero tempore fur erat in loco Novalicio, qui violabat et ledebat queque poterat, et sub antro quodam reponebat, et ibi ne caperetur latebat. Haec agebat die tercio ante nativitatem Christi. Is ergo exploratus est ab hominibus degentibus in illo loco, captusque est et ad monasterium deductus et in custodiam missus. Nocte igitur adveniente media nativitatis Christi, qua enixam credimus Dei genitricem, solutus est a vinculis ignorante eo. Ipsemet mox cit custodes, et prodit se esse solutum; omnes vero ammirati relinquunt illum absque ullo discrimine.

42. In eodem loco forte lupus veniens a supercilio montis, puerum captavit in predam, et ore tulit in vallem quae vocatur Frigida, non procul

distans a monasterio. Dum vero ab eo duceretur, mortuus est, sed minime comestus. Egit ergo mirabile quoddam, quod tacere nolumus. Nam mutata feritate bestia fit custos illius, qui paulo ante fuerat interemptor, et demum sepultor. Detulit enim eum versa vice ad absidam sanctae Dei genitricis ad crucem, et ibi eum sepelivit sub quercu quadam. Cornices vero quae ibi corniculabantur, videntes puerum non integre coopertus, nitebantur comedere illud. Sed ille qui conclusit os rabidum, conclusit et avidum rostrum. A cornicatione harum mox citati genitores, cognoscunt illorum fuisse filius, et rem gestam pandunt.

43. De armentario illius monasterii, qui liberatus est ab vire anguis, satagimus dicere. Hic dum cerneret armenta bovum in monte Cinisio, somno captus est; anguis quidam illic latens videns apertum eius os, introivit corpus. His cum sensit dolorem propincum mortis, clamat et vociferat; habebat unde exclamare posset. Hic hic audire potes deificum opus. Dum volutaretur ante aram sancti Petri, munitus est corpore et sanguine Christi; evectus est domi; extemplo obdormivit. Morari enim non potuit serpens in corpus, ubi iam introiverat munimen divinum; dissidere non valet creatura contra creatorem suum. Aperto igitur ore prodivit serpens lubricus; alius autem coevus eius viso, illum interfecit, et patefecit cunctis mira quae potestas egit divina.

44. Notum est cunctis, quod monasterium Novelucis dirutum est a paganis, et usque ad terram exinanita sunt eius moenia. Moderno denique tempore condolentes monachi inibi degentes dampnum illud, accersiunt episcopum Vigintimilii, ut consecraret absidas dirutas, videlicet sancti Michaelis sanctaeque Dei genitricis Mariae, et sancti Salvatoris sanctique Heldradi. Nocte ergo prece-

dente quidam ex domesticis accubabat in quadam domu; audit luctum mire magnitudinis demonum, quasi esset caterva hominum, dicentes: *Heu heu! ea loca quae usque modo possedimus, vim amittimus ea, diu possessores, nunc expertes!* Quos intellegimus esse demones absque ullo ambiguo. In die sequente edes ille sacre consecrantur. Corroboramus hoc gestum dictionibus sancti papae Gregorii. Dicit enim in libris dialogorum, quia quidam episcopus Andreas consecravit ecclesiam quandam in honorem omnium sanctorum, auditeque vero ibi sunt voces multiplices demoniorum.

45. Quadam die, cum vervicarius ipsius loci aferret victum aliis, qui tunc Campo Merliti erant, intravit in linterem cepitque remigare per fluvium Duram. Diabolus autem antiquus homicida perdidit hunc negando; suffocavit enim eum in gurgitem aquae. Nec minus probri fecit in die secundo: per neglegentiam cuidam fratri abstulit memoriam, ut solummodo aquam ferret ad celebrandum missam. Insequenti nocte quidam frater ibat ad aeclesiam sanctae Dei genitricis Mariae ad radicem montis sitam; apparuit ei demon in speciem scurrae, tenens duos lituos in manibus, vestimentum cuius undique scissum marginibus offatis. Ille interrogans, quis esset? respondit: *Sum ille dudum, qui perdidi vervicarium negando in aquam, et heri celebrare missam absque vino.* Ita vero inquiens, et submersit se in aquam, ultraque visus non est. Factum est, dum rediret ille frater, obviam habuit tres virgines sacras, intuitus quorum nimis erat candidus, mediam vero horum tante pulcritudinis et proceritatis, ut etiam non quiret ille vultum ingerere in ea. Dixerunt autem utreque ad monachum: *O monache, quo vadis?* Respondit ille: *Ab ecclesia sanctae Dei genitricis regredior.* „*Recte*, ait, *facis, quia eius sacra limina*

lustras. En enim illa cotidie exorat pro peccatis omnium populorum. Sic dixerunt, et ille somno solutus est.

46. Item contigit, ut eodem loco quem supra nominavimus, erat monachus placidus et humilis, apparuitque ei quidam in similitudine pastoris, gestantem in manibus ferulam, dicendo: *Vade, nuntia fratribus, ut sepe visitent has sacras edes; quia fuerunt septem Greci, preceptor quorum ego fui, et inibi tumulantur.* Sic ait, et statim evanuit ab oculis eius.

47. Fertur, quod quadam die mansionarius illius ecclesiae, more assueto dum extincxisset certa lumina et accendisset cereum unum vespertino in tempore, in crastinum cum surrexisset, ut sonueret matutinum, illud cereum minime reperit, sed candelam aliam in ceroferarium. Cepitque mirari, et interrogans suum adseclam, si hoccine egisset, respondit *Non.* Voluit quippe auferre eam hinc; sed recordatus, quod accidit cuidam custodi, ut narratur in libro miraculorum, quia dum tolleret candelam accensam positam ante altare, ex inproviso mox conversa in colubrem eius momordit digitum.

EXPLICIT LIBER QUINTUS.

1. *Carolus gratia Dei rex Francorum et Langobardorum ac patricius Romanorum, omnibus episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus, domesticis, vicariis, centenariis, vel omnes missos nostros discurrentes, praesentibus et futuris. Hoc nobis ad stabilitatem regni nostri maxime credimus pertinere, si illa beneficia, quod antecessores nostri reges ad loca sanctorum concesserunt, per nostram auctoritatem confirmamus. Ideoque vir venerabilis Frodoinus abba clementiae regni nostri suggessit, eo quod incliti anteriores reges vel domnus et genitor noster bonae*

memoriae Pippinus quondam rex integram emunitatem ad monasterium Novalicis in valle Sigosina, quod est in honore beatorum apostolorum Petri et Andraeae vel ceterorum sanctorum constructum, concesissent, ut nullus iudex publicus in rebus atque facultatibus eiusdem ecclesiae, ad causas audiendum vel freda exigendum nec mansiones aut paratas faciendum neque fideiussores ad homines ingenuos aut servientes tollendum nec nullas redibutiones quae partibus fisci debebantur requirendum, inibi iudiciari potestas ingredere quoquo tempore non deberet. Unde et ipsas emunitates nobis in praesenti ostendidit relegendas, per quas ipsum beneficium usque nunc tempore conservatum esse cognovimus; sed per firmitatis studium petiit celsitudini nostrae, ut hoc circa ipso abbate eiusque post eum succedentibus confirmare deberemus. Cuius peticionem noluimus denegare, sed ita in omnibus praestitisse et confirmasse cognoscite. Praecipientes enim ut sicut constat ab antecessoribus regibus vel domni genitoris nostri fuisse indultum, inspectas ipsas emunitates de omnibus rebus et facultatibus ipsius ecclesiae infra regna Deo propicio nostra Franciae, Italiae, in quibuslibet pagis et territuriis sub emunitatis nomine cum omnibus rebus concessis valeant possidere et dominare, et nulla requisitione nec ullum impedimentum a iudicibus publicis tam nostro tempore quam et succedentium regum exinde habere non pertimescunt, sed ut diximus, sub integra emunitate absque introitu iudicium in Dei nomen resedeant. Et ut hec auctoritas firmior habeatur vel diuturnis temporibus conservetur, manu propria subter eam decrevimus roborare ac de anulo nostro iussimus sigillare. Signum Karoli gloriosissimi regis. Wigbaldus ad vicem recognovi. Et data decimo Kalendas Iunias anno 11mo *et* 5to.

2. Anno ab incarnatione domini nostri Iesu

Christi 874, inditione 6, mense Iunio, feria 6, quinta hora noctis, ostensum est signum in coelo. Apparuit enim stella commatis in signum arietis, fulgens quasi faculam, luxitque per dies 14. In ipso vero anno domnus Ludovicus serenissimus augustus obiit mense Augusto feria 6, et Karolus rex Francorum ingressus est in Italiam cum multitudine magna, et obtinuit regnum anni 2. In secundo vero anno quam ingressus est Italiam, apparuit similiter mense Marcio stella commatis, parte occidentali in signum Libre, et luxit per dies 15, sed non tam prefulgida, quam illa quae primitus apparuit. In ipso vero anno mortuus est Karolus imperator, et Karolusmannus rex Bagioariorum ingressus in Italiam cum infinita populi multitudine, et obtinuit regnum. In proximo vero apparuit alium signum in coelo mirabile, pridie Nonos Ianuarii, cum esset coelum totum serenum, et iam aurora crebresceret, et apparuit lux inmensa, ut nobis visum est quasi duodecim momenta; et cum fuisset intervallum quasi punctum unum, auditum est tonitruum magnum in coelo, quod omnes qui audierunt et viderunt tam inmensum lumen, exterriti sunt et pavefacti.

3. *Preclui apice apostolice dignitatis decenter predito, perspicudque prosapia luculente ingenuitatis ineffabiliter precluenti, atque vasto dogmatę sophiae rutilantis ac sempiternae sollerter instituto, domno Iohanni venerabili pape insignique patrono totius ecclesiae christiane religionis ac vere fidei, necnon auctori rectae credulitatis, quem Dominus post se dignatus est sublimare in sacratissimo suggestu Petri et Pauli principum apostolorum, et cui rite commisit oves sacri gregis, Belegrimus humilis abbas cunctique fratres cenobitalem vitam ducentes in coenobio beatissimi Petri, prisco tempore structo fere alpes Sigusiae civitatis, quae est confinis Italiae, in loco*

qui nuncupatur Novalicium, a quodam patricio nomine Abbone, tempore scilicet Theoderici regis, et deinceps a Karulo imperatore cunctisque Romanorum principibus, videlicet consulibus patriciis et senatoribus, quin etiam ab universis ordinariis Romane ecclesiae, sacris litteris precepti et privilegii corroborato atque beatissimo Petro claviculario caelesti dicato; insuper, pro nefas! a dyra gente Sarracenorum illo superveniente funditus dissipata, sed rursum annuente gratia superni conditoris a quodam marchione Adhelbertus nomine, pater Berengarii regis qui dicebatur, feliciter restaurato in oppido quod dicitur Bremidum, iugem eternae famulationis et assiduae venerationis constantiam, continuamque ineffabilium orationum seriem. O clementissime pastor atque universae Eurupae rector, doctrina vere ecclesiasticaeve sapientiae, intimamus vestrae sanctitati ac clementiae nobilitatique ingenue, quod prescriptus marchio, qui restruxit monasterium in supradicto oppido, convocavit eó omnes monachos antiqui coenobii, qui a supervenientibus Sarracenis erant dispersi in diversis provinciis per alia monasteria, relinquens ibi non exiguam partem sui praedii. Sed moderno tempore, quod ille aliique sibi consimiles bonitate sancto concesserunt loco, alter insanus et inmani amentia detentus penitus abstraxit, nimirum marchio Arduinus, rapax lupus, latens sub imagine candide ovis, ingensque destructor ecclesiae Christi, ferme predictum destructum habet coenobium; nisi quod superest, misericordia Dei tuaque clementia ac summa pietas nos famulos tuos respexerit. Namque ut accepimus ab antiquis et venerabilibus eiusdem loci patribus, hoc coenobium semper fuit subbditum defensionis pape Romani. Quoniam quidem constructor et octor eiusdem reliquid ipsum dicioni eterni regis et gubernaculo clarissimi apostolici basilice cunctarum basilicarum excellentissimae, inexplicabiliter deprecans illum

atque suppliciter postulans, quod pro dilectione summe individueque Trinitatis, si aliquod infortunium casu eveniret abbati ipsius loci cum monachis, prelibatus papa, sicut pius et acer pastor defendit custoditque afabre gregem suum a laceracione atrocium ferarum, ita conservaret illos ubique et salvaret, succurreret eisdem ac subveniret ac a persecucione pravorum hominum eos liberaret. Quapropter, sanctisimę vates, conpetenter vestrae clemenciae benignitatem requirimus, suppliciterque propriam ingenuitatem vestri id almatis flagitamus, ut pro summa veneracione cunctitonantis genitoris, qui condolens humanam propaginem esse dampnatam atque neci subiectam probro corruptelaque protoplasmatis, tradidit unigenitam prolem morti, quatinus reduceret famulum ad pristinum immortalitatis aeterneque beatitudinis statum, dignemini nobis consulere, necne faustę cunctis in necessitatibus subvenire nostris, quoniam aut per vos veniet salus nobis post cosmi conditorem, aut omnino dimittemus locum istum. Siquidem tanta est feritas praenotati marchionis, ut nemo nostrum permanere potest in eodem loco; quia omnes cortes vicosque et cuncta oppida, de quibus victus et vestitus nobis veniebat, totamque meliorem coenobii terram cum famulis eidem pertinentibus abstulit nobis, servis tuis. Et nisi fuisset quidam vir praeclarus virtute, et inlustris propagine antiquae gentis, Samson nominę, qui prope metam felicis vitae in pretitulato coenobio sumpsit habitum sacre religionis, concedens huic loco non minima portionem suae possessionis, minime haberemus unde spacium duorum mensium vivere quivissemus. Denique quod nefas est dictu, dyrus marchio gestiens totum monasterium in suam redigere servitutem et in filiorum hereditatem, dicit se habere preceptum de eodem. Quod frivolum est et mendosum. Namque scimus, quod Lotharius regulus filius Ugo-

nis regis, deceptus blandiciis fraudibusve sevi ducis ac ingenti amentia detentus, nescientibus Italis principibus nobisque omnibus ignorantibus, pro dolor! clam firmavit illud praeceptum, pro quo nobis sanctoque loco accidit omne malum. Post quod factum divinitus ingenti plaga percussus, in ipsa ebdomada obiit mortem. Quod praeceptum Otto piissimus imperator clementissimusque rector multarum provintiarum, veniens ad Italiam, interventu domne Adheleide uxoris suae gloriosissimae auguste, iamdicti Lotharii olim relictae vidue, coram cunctis principibus suis, videlicet marchionibus episcopis commitibus et abbates, igne cremari fecit. Post aliud nobis rescribere iussit, quod propria manu firmavit. Insuper cominatus est scelerato duci, ne amplius intromitteret se de prediis, cortibus, vicibus, oppidis, famulisque, naeque de aliquibus rebus ipsius cenobii pertinentibus. Quid plura? Almus imperator ad propriam suae nativitatis provintiam rediens, confestim supranuncupatus marchio diris modis coepit affligere abbatem universosque coenobitas septies, abstrahens omnes res quas imperator benignus reddere monasterio fecerat, et multa insuper quae antea non abstulerat, seviens quod ausi fuimus proclamare ante sanctum imperium de malis quae nobis inferebat. Ad ultimum reddens nobis aliquam particulam, sed perexiguam, de prediis monasterii, compulit abbatem promittere promissionem indignissimam, quod deinceps non proclamaret se ante aliquam imperatoris presentiam de tali facto. Quod scelus credimus condolere Omnipotentem trinum et simplicem, clavigerumque caelestem cum omnibus sanctis. Quin etiam cupimus esse divulgatum presentiae vestrae maiestatis, quod aut per vestram benignitatem sanctus stabilis manebit locus et firmus, aut prorsus ab ipso Arduyno erit destructus et a nobis relictus; quod prohibeat rerum conditor! Idcireo as-

siduis precibus minime desistimus fundere vota, ut vestras mittatis sanctisimas elementorum notulas sanctisimo imperatori, quae resignent illi, qualiter res gestae fuerint inter prescriptum marchionem et nostrum patronum; quoniam adeo ad nihilum sumus redacti, ut nemo nostrum neque palam audet inde verbum dicere neque ad cortem ire, ob metum iniqui hostis. Insuper poscimus te, illum taliter supplicare, ut si gratiam Dei cupit habere eternumque imperium superni regis si gestit participare cum angelis, reddet abbati ac monachis totam tellurem ad ipsum coenobium pertinentem cum famulis ac rebus ibidem attinentibus, ac dicet effero comiti, quod si amplius intromiserit se de prediis ipsius monasterii, in perpetuum minime ipsum habebit amicum nec dominum. Deinde supplices exoramus benivolam munificentiam vestrae ditionis, quatenus ex parte vestri et per vestros legatos talem illi transmittatis comiti anathemationem, quod si amplius contra voluntatem coenobitarum tenuerit predia ipsius loci, condempnatus et anathematus permaneat in aeterno tartari igne. Quod superest, manifestare ac promere gestimus summae maiestati vestrae, o prepotens presul universae sanctitatis et facundie, quod semper expectavimus, quó mundi plastes Dominus tribueret talem patronum apostolicae ecclesiae, qui ritu antiquorum patrum sanctam regeret ecclesiam, per quem salus ac recuperatio nostrae egestati veniret caelitus. Quod credimus fore concessum. Quandoquidem candida fama pervenit ad nostras aures, nuncians nobis famulis tuis, quod nec munere placatus neque timore perterritus usquam recesseris a veritate iuditii, quod est sanctisimum omnium rerum. — Nec te latere volumus, sancte pater, quod quidam senex, sanctimonialem habitum ab infantia gerens in ipso coenobio, dum quadam nocte solito more intraret in eclesiam causa orationis, repente insolitus sopor oppressit

eum. Qui, ut ipse refert, per visionem vidit quendam virum candidis vestibus indutum, in leva manu gerentem auream pugillarem, in dextera vero argenteam crucem; de qua ter percutiens caput ipsius senis a somno eum excitavit, precipiens illi, quo diceret cunctis fratribus, implorarent auxilium a Romano patrono. Agnus Dei Christus, qui pro nostris sceleribus in cruce fuit positus, vos conservet per plurima seculorum curricula, amen.

4. . . . .

5. Post obitum domni Gotefredi abbatis, qui timore et amore Dei plenus fuisse refertur, cuius videlicet dominatum pacifice permansit temporibus illis. Nam vocante eum Dominus de ac instabili luce, Odilo quidam iuvenis Cluniacensis, nepos alterius Odilonis abbatis, abbatiam nostram ab imperatore Chuonrado Rome illi confertur ad regendum. Qui iuvenis tunc rudis a claustralibus exiens disciplinis, conspicit se tanti honoris sublimato cepit turbam militare sibi adherere, nonnullis prediis terrarum, unde sumptus veniebat monachis, illis vassis in beneficium tradidit; contra monachos vero et maxime in maioribus inpudenter insurgens, ac contra eos sedule vexans. Quid multa? dum pueriliter cuncta agitur, ac nimium iocis praeoccupatur, curtemque domini sui imperatoris parvi pendens, cogitans ne quis posset ei extymplo obsistere: dat predictam abbatiam in beneficia cuidam Alberico Chumano episcopo. Nam quidam sciolus necdum presul ita scripsit:

Nam cum Heinricus moritur,
Caesar et alter oritur,
Tunc Bremetenses domino
Deviduantur proprio.

Et iterum:

At Chumanorum pontifex

Chunrado multum serviens
Tantum aurum incanduit,
Promissio prevaluit.

Itemque:

Cucullata milicia
Orruit hanc maliciam;
Hi sunt columbe filii,
Et serpentes discipuli.
Nam ego regnum circui,
Et claustra multa fricui;
Sed nunquam vidi aliquos
Sic temperate callidos,
Ut Bremetenses monachos,
Ostili fraude anichos,
Spernentes iugum summere,
Quod regis datur munere.

6. Data itaque abbatia est, sicut supra retulimus; unde abbas cum monachis non modice doluerunt. Episcopus vero callide satis agens, protinus invadit abbatiam, ac famulos iurare sibi fidelitatem compulit. Et eis qui noluerunt metu suo, ab arva exierunt, relinquentes proprias domus. Prudentiores namque monachi suo conspectui aliquando noluerunt se presentare; nam omne thesaurum auferentes secum occultaverunt. Ipse igitur Taurinum veniens, egit arte callida cum marchione Maginfredo et fratre suo Adalrico presule, datoque multo precio, ut abbatem caperet. Quod et fecit. Qui palam omnino nequivit facere quod optabat — timebat enim cives ipsius civitatis — sed malum cetrinum ipsi dirigens, mandansque ut ad se veniret, et sic tradidit. In crastinum autem convenientes omnes cives in unum, voluerunt abbatem eripere vi; sed predictus marchio cum turba militare prevaluit, interdicens illis, ne quid offenderent. Episcopus vero secum abbatem sub custodia ducens, mancipavit illum mox in carcerem; ac non post

multum fidelitatem illi faciens de abbatia, dimisit eum.

7. In tempore quo messis tunditur, idem ipse Cumanus episcopus Bremito venit, invasitque duos monachos, ut mitteret in custodiam, qui magni tunc apud Deum et seculum habebantur. In nocte sequenti, dum cogitaret hoc nefas, sanctus Petrus ante stratum eius asistens inquid: *Alberice, quo pacto vivere potes, qui tanta mala iniecisti loco meo monachisque?* Ita agens et in inguine percussit eum. Qui statim cernens suam internitionem, cum redditur lux terre, proficiscitur. Tamen optavit ibi mori et sepeliri. Sed magno timore capti, hoc ne fiat rogant; enimvero si hoc ageretur, vivi a potestatibus terrae illius detinerentur. Ipsemet vero vectus in equibus semivivus abiit; mortuus denique est, antequam ad Cumanam perveniret urbem. Dum exueretur vestibus, saraballa eius stercoribus labefacta reperta sunt. Ipsi qui viderunt, testimonium prebuerunt, et adhuc supersunt, qui se vidisse confitentur. Nam ipse sepissime testabatur, quod a quodam clerico barba et capite cano, qui sibi in eodem cenobio aparuerat, percussus sit; quem omnino intelligimus beatum fuisse. Dignus quippe fuit tali morte, qui servos Dei et locum sanctum multis affecit calamitatibus.

8. Post mortem huius quidam Teutonicus episcopatum suscepit, nomine Litikerius. Hic contulit abbatiam domno Eldrado, reprobato Odilone. His Eldradus vir bonus fuit, plenus dierum, crescens in senectute bona. Demoravit abbatiam suam decem annos cum omni moderatione aequa pacéque condigna. Post circulum multorum annorum mortuus est, et sepultus in pace. Temporibus huius abbatis actum est miraculum quoddam, quod tacere nolumus. In ebdomada sancte pasce, dum cantarentur vespere, quidam homo venit surdus mu-

tusque et contractus, plenus demonibus. Qui ingrediens templum vociferabatur, nihil dicens nisi tantum vocem dans ad sydera. Post spatium unius hore concito gradu ad aram cucurrit sancti Petri, et amplexatus est eam; statimque erectus est, et vinculum linguae solutum est, et evomens cenulentum sanguinem, liberatus est per intercessionem sancti Petri a tot infirmitatibus. Hoc vero nostris oculis vidimus, et testes sumus huius rei.

9. Igitur notum facimus omnibus sanctae Dei ecclesiae fidelibus presentibus scilicet atque absentibus, de malo quod passum est monasterium Bremetense ab illo qui nuber abbas visus est, Oddo nomine. Nam hic in quodam prelio percussus, magis causa timoris quam Dei veneratione ad monasterium Bremetense pervenit, ibique se Deo et sancto Petro atque domno Gezoni abbati monachum vovit. Interim volventibus annorum curriculis, erat abbas illius loci senectute flebilis; volentibus cunctis fratribus necnon domno imperatore Heinrico se consentiente, abbatiam alteri dedit. Quidam frater monasterii deprecatus est abbatem, ut huic supradicto monacho Oddoni quendam obedientiam de Pollentia subtus eum daret; qui precibus eius adquievit. Illo namque tempore magna persecutio erat inter Ardoinum et Maginfredum. Quod sciens pre dictus monachus Oddo scilicet, abiit Ardoinum; postulatus est eum pecuniam dante atque pollicente, ut illum abbatem faceret de cella, unde prioratum habebât. Marchio autem dixit, se non posse facere, quia pater suus dederat Bremetensi monasterio. Tunc monos acephalus ait: *Si mihi dederis abbatiam et contra abbatem meum tenere feceris, cartas patris tibi reddam.* Tunc Ardoinus ita dixit ut fieret. Statim quippe Iude pedagogus furatus est cartas, reddidit Arduino. Nec mora, ipse marchio duxit secum Romam, obtulit maximam pecuniam

pape, et dedit ei consecrationem. Quo audito Bremetensis abbas grave pertulit; abiit ad domnum papam, retulit per ordinem, quomodo contra Deum et ordinem suum gesserat. Tunc domnus papa cognita veritate, dato anathemate iussit, ut nec abbas fieret et in iussionem sui patronis rediret; deditque licentiam, ut quicumque vellet adiuvare eum, ex suo deposito liberam haberet facultatem et benedictionem. Nec mora, abbas perrexit ad Maginfredum, petiit misericordiam de suo oberrato, ut per licentiam pape, si posset, eum quocumque ingenio caperet. Interim Maginfredus preparat se ad capiendum Leviathan; incepit et perfecit. Insuper omnibus modis iuravit ita dicendo: *Ego Oddo monachus diebus vitae meae amplius Bremetensem abbatiam non accipiam, neque sine licentiam domni mei Gottefredi abbatis abbatiam nec prioratum habebo.* Sic callide liberatus, oblitus sacramentum et omne firmamentum, ad priorem recursit delictum. Ita se habuit, domnus imperator Heinricus donec regnum venit. Cognitis omnibus eius nequiciis, cunctis videntibus episcopis qui aderant, detestabilem sarrabaitam cepit, baculum fregit, atque superbum de sede deposuit; insuper ut nunquam de claustro exiret, firmiter precepit. Nec multum, cum fratribus permanens, inter eos discordiam ponens. Hoc abbas vidit, illum abscedere maluit quam totam congregationem in precipitium mitteret. Dedit ei unum prioratum, ut vel hoc sufficiens quiesceret. Quo accepto nec quievit, sed quiquid in aeclesia invenit, libros, calices crucesque atque thesaurum — de vino et pane non est numerus — omnia vendidit, maximam pecuniam fecit, Alrico episcopo Astensi dedit pro una abbatia. Sic res permansit. Quievit viventibus abbatibus istis Gezone, Gottefredo, Odilone, Aldrado. Ultimo mortuo, abiit Cumensem episcopum Leuticherium; dedit, promisit, iureiurando spo-

pondit episcopo et clericis, fidelibus et famulis inter omnes quingenti libras pro Bremetensi abbatia. Qua recepta, tulit, vendidit pro pecunia quam promisit, cruces, calices, coronas, texta euangeliorum, tabulas altaris, turribula, quicquid de thesauro invenit — de pane, vino carneque lingua dicere non sufficit. Insuper coegit, ut monachi iurarent sibi fidelitatem, quomodo et laici faciunt. Unus ex maioribus idcirco quia lamentatus est nunciis domni imperatoris, captus et posuit in carcerem; nec inde exeundi habuit facultatem, donec ipsemet dedit sibi unum ex famulis, et fecit pro ipso sibi ipsi iurare fidelitatem. Quicquid hic scriptum est, si quis probare voluerit, in veritate comperi et quomodo plus sit; nichil deerit quemadmodum hic legitur.

10. Fruebatur interea bona ipsius abbatiae, cum suis comedens ac distraens cuicumque poterat. Nam in terrarum et diversarum opum adquisitione nullomodo studebat, interdicens nostris, ne adquirerent, ex suis autem totam replebat terram. Erat enim plenus dolo et simulatione; monachos vero sibi subiectos omnino secularibus hominibus, maxime marchionibus, male diffamabat, ceu semet exaltans uti iustum; suis vero criminibus pessimis tamquam privignus apud seculares criminabat. Sicque factum est, dum filios velut criminosos denudat, immitatus Cham, qui verenda patris non operuit quin potius deridendo detesit, ut ipse magis postmodum in deterioribus et cenulentis laberetur factis. Cum vero Deus suam contemplatus esset infidelitatem, obcecavit illum ut dignus fuerat, traderetque alteri clam ipsam abbatiam. Quod et fecit, ergo cum periuriis et inlicitis sacramentis, sine voluntate et consensu fratrum, cupiens exinde infinitam pecuniam accipere. Unde credimus divino iudicio actum, quod

tanti honoris deinceps caruisset, dataque est alteri multo se meliori.

11. Interea quid impiissimi tiranni Maximiani olim sit consecutum, breviter colligere placuit. Cum dispositis insidiis genero suo Constantino mortem moliretur, deprehenso dolo apud Massiliam captus est; nec multo post strangulatus, teterrimo supplitio adfectus impiam vitam dignam mortem finivit. Circa igitur hec tempora apud Maxiliam civitatem sepulchrum eiusdem Maximiani christianorum ingens persecutor inventum est. Nam sicut nobis retulerunt qui interfuerunt, erat mirabiliter corpus eius intus et extra unctione balsami et alia nonnulla genera odoramentorum opidò perfusum; corpus quoque eius totus integer, tetra pilo, caro candida, barba permaxima; ad caput vero eius pocula erat auro aurizo, plena balsami. Ipse vero in locello plumbeo quiescebat, in quodam labro ex marmore candidissimo, cum literis aureis desuper scriptis. Nam consilio Rainbaldi archiepiscopi Arelatensis et ceteris fidelibus actum est, ut in mari magno cum totis labris iactaretur. Nam diebus ac noctibus maris equora ibi videntur semper ardere, ubi iactatum est corpus eius.

12. Hoc tempore Leodegarius archiepiscopus Vienensis vitam et mores, ortus et actus suorum antecessorum archiepiscoporum scribendo colligere curavit.

13. Hoc tempore Lambertus rex apud Italiam regnabat; suoque tempore fuit comes Maginfredus, quem interfecit, necnon et Ammulus episcopus Taurinensis, qui eiusdem civitatis turribus et muros perversitate sua destruxit. Nam inimiticiam exercens cum suis civibus, qui continuo illum a civitate exturbarunt; fuitque tribus annis absque episcopalis chathedram. Qui postmodum pace peracta reversus, et manu valida contus destruxit,

sicut diximus. Fuerat hec siquidem civitas cum demsissimis turribus bene redimita, et arcus in circuitu per totum deambulatorios, cum propugnaculis desuper atque antemuralibus. Siquidem prefatum regem idem episcopus a filio Maginfredi comitis, cum in silva venationi exerceretur et in gremio adolescentis somno oppresso obdormiret, dolo interfecit. Post modicum autem aparuit illi quadam die diabolus in modum vulpeculae, cum equitaretur; quam perniciter insecutus est, sicut fatur popularis vulgus, in tantum ut ulterius non sit visus.

14. His quoque diebus Wido serenissimus imperator regnum Longobardorum paucis obtinuit annis. Circa hec tempora Rodulfus rex regnavit apud Italos.

15. Carne itaque imperator Otto maiore mortuo, illico successit protinus in regno secundus Otto filius equivocus eius. Migrato vero isto e seculo, tertius Otto in regno eligitur, qui in coniugium quandam sumens Grecam, filiam Constantinopolitani imperatoris; quorum paranimphus extitit archiepiscopus Arnulfus Mediolanensis. Hic cum Grecis quodam tempore bellum agens; in quo videlicet praelio captus cum ab ipsis teneretur, supra equore marino suspectus est ab ipsis, fore regem. Quam suspitionem ipse cum suis, in quantum quibat, se regem abnegabat, sed suum fidelissimum et auricularem eius se fatebatur. Dum autem ista et alia nonnulla huiusmodi litigando prosequerentur, insinuabant, ut nisi auro argentove quantum sui corpus aeque lance pensaret redimeret, non foret dimissurum. Missa protinus relatio est ad reginam, quae ibi tunc proxima aderat, et insinuatum est illi omne rei eventum. Que citissime plurimos ęphébes misit iuvenes, feminili abitu indutos, cum mucronibus sub tunicis absconsis, qui videbantur

ceu turba puellarum, ferentes duodecim scrinia *uti* plena ex auro, in quibus erant tria plena ex auro et argento, omnia vero alia plena erant lapidibus, firmiter clavibus obseratis. Cumque ad litus pervenissent maris, aperta sunt illa tria scrinia in quibus erat aurum, et proferentes sermocinabantur. Tunc unus ex suis militibus ei dure collocutus est, reminiscens illi priorum bellorum victorias. Subito excutit se cum magna vi a manibus illorum de nautula, in qua tenebatur, ita ut manus illorum plene relicte essent diploïde quo indutus fuerat, et misit se in aqua. In qua cum strenuissime nataretur, duo fortissimi illorum perniciter insecuti sunt illum. Unus autem illorum, qui illum insequebantur velotius, cum vellet regem manibus capere, rex iniecta manu suffocat illum extimplo, atque alteri aeque faciens, evasit.

16. Circa hec tempora Heinricus imperator regnum excipiens Italicum, deiecto Arduino, cum quo sui ante dimicarunt et victi fuerunt, et quem post triduum in Sparronis castrum annum obsederat integrum, quem capere minime potuit; sed post modicum monachus efficitur. Ille vero regno privato, Heinricus mox illum arripuit, tenuitque eum viginti annos. Hic multe prudentie fuit, scientia namque litterarum strenuissime imbutus. Marchiones autem atque episcopos, duces et comites, necnon abbates, quorum prava erant itinera, corrigendo multum emendavit; marchiones autem Italici regni sua calliditate capiens et in custodia ponens. Quorum nonnulli fugam lapsi, alios vero post correctionem ditatos muneribus dimisit. Hic dum vixit, multum amator nostre abbatiae extitit hac custos cum coniuge sue auguste.

17. Defuncto quoque Heinrico, Chuonradus per omnia litterarum inscius atque idiota regnum arripuit Longobardorum. Qui nonnullas subiugavit

ecclesias, episcopia quoque necnon abbatias. Inter quarum nostra a proprio domino orbata, ut supra retulimus, sub iugo Cumani episcopi tradita est lucri causa a predicti Chuonrado. Cuius quoque filius Beniamin, qui alio nominę apellatur Heinricus imperator, bene pericia litterarum imbutus, a profano dominio quo premebatur abstrahens et in proprio statu id est regio erigens, interdixit maledictionibus in priori praecepto quod nobis de eandem abbatiam fecit, ut nullus rex nec imperator ultra subiugationi alicui eam traderet.

INDEX

AUCTORE V. CL. WILHELMO WATTENBACH PH. D.

A.

Cum in hac editione signa illa de quibus v. Praef. p. VI. IX. omissa sint, hic breviter indicandum videtur, eorum auctoritate libri quinti c. 13. collocandum esse post c. 5; appendicis c. 15. post 5, 18; 16. post 5, 34; 11. post 5, 42; 17. post 5, 44; 12. post app. c. 5. Alia signa appendicis capp. 13. 14. appicta ad librum quartum referenda esse videntur.

Errata typographorum.

Pag. 36 *in summa p.* 20. *l.* 36. — *p.* 69 *l.* 15. gale et sitria *l.* sigale et tria. — *p.* 89 *l.* 11. id almatis *l.* idalmatis.